

ANDREJ SIRÁCKY

K OTÁZKE FORMOVANIA SOCIALISTICKÉHO ČLOVEKA

*Na konci celého nášho snaženia stojí
človek, starosť o jeho dobro.*

Klement Gottwald

1. MARXISTICKO-LENINSKÝ NÁZOR NA FORMOVANIE ČLOVEKA

Marxizmus-leninizmus pristupuje k objasneniu procesu formovania socialistického človeka a formovania ľudí vôbec s hľadiska určujúcej sily spoločenského vývoja: „spôsob výroby materiálneho života podmieňuje sociálny, politický a duchovný životný proces vôbec“.¹ Život ľudí, ľudskej spoločnosti je závislý od spôsobu výroby hmotných statkov. Výroba je „podmienkou existencie ľudí, večnou, prirodzenou nevyhnutnosťou: bez nej by nebola možná výmena látok medzi človekom a prírodou, t. j. nebol by možný ľudský život sám.“² Výroba, pracovný proces, spoločenské javy a z toho vyplývajúce iné vzťahy neexistujú mimo ľudí, mimo ich účasti, aktivity. Ľudia, jednotlivci aj kolektív, sú prostredníctvom práce, výroby najtesnejšie spojení s prírodou a ich dejiny nie je možné vysvetliť bez spojitosti s prírodou, s prostredím, s celou sústavou materiálnych podmienok života. Ľudia vystupujú v prírodno-historickom procese ako aktívni činitelia: na prírodu a na spoločenský vývoj pôsobia tým, že sa v svojej práci opierajú o zákony prírodných vied a politickej

¹ K. Marx, *Ku kritike politickej ekonomie*, Bratislava 1952, 8—9.

² K. Marx, *Kapital I*, Moskva 1949, 49.

ekonomie, ktoré odrážajú objektívne procesy, prebiehajúce nezávisle od vôle ľudí. „Ľudia môžu objaviť tieto zákony, poznať ich, preštudovať ich, prihliadať k nim v svojej činnosti, využívať ich v záujme spoločnosti, nemôžu ich však zmeniť alebo zrušiť.“³ Proces formovania človeka danej vývojovej etapy možno chápať iba ako *proces dialektického pôsobenia prírody a človeka*. Ľudia teda nie sú hračkou prírody alebo nejakých „fatálnych“ spoločenských síl, ale naopak, môžu si prírodné a ekonomické sily „podmaniť, dosiahnuť nad nimi nadvládu“ — pravda, iba vtedy, keď objavia vedecké zákony, keď ich poznajú, keď sa ich naučia aplikovať s úplnou znalosťou vecí a keď ich budú využívať v záujme spoločnosti.⁴

Marxizmus nikdy nepopieral úlohu subjektívneho faktora v dejinách. S. Stalin v svojej práci *Ekonomické problémy socializmu v SSSR* znova zdôrazňuje, že ľudia nie sú bezmocní voči prírode a že význam ľudského činiteľa v dejinách rastie. „V najstarších časoch sa rozvodnenie veľkých riek, povodne a nimi spôsobovaná skaza príbytkov a siatín pokladala za neodvratnú pohromu, proti ktorej boli ľudia bezmocní. Avšak s postupom času, s rozvojom ľudských znalostí, keď sa ľudia naučili budovať priehrady a vodné elektrárne, ukázalo sa možným odvrátiť od spoločnosti pohromy povodní, ktoré sa predtým zdaly neodvratné. A nielen to, ľudia sa naučili spútať ničivé prírodné sily, takrečeno osedlať ich, usmerniť silu vody v prospech spoločnosti a využiť ju na zavlažovanie poľí, na získavanie energie.“⁵ Čím je vyspelejšia výroba, čím je spoločnosť na vyššom stupni vývoja, tým lepšie poznajú ľudia zákony prírody a ekonomie, tým viac môžu k nim prihliadať v svojej činnosti a tým aj usmerňovať rast a formovanie osobnosti.

Buržoázna filozofia a sociológia chápe proces formovania človeka viac menej nezávisle od pôsobenia prírody, hospodárskych a spoločenských podmienok. Hlavný dôraz sa kladie na akúsi „svojráznosť“ tohto procesu; v podstate ktorého spočíva nejaký „tajomný“, „nepoznatelný“ faktor. V človeku vidia predovšetkým jeho „duchovnú“, prípadne až „božskú“ podstatu, akúsi *osobitnú kategóriu procesu „stvorenia“, mimo času a priestoru, mimo súvislostí prírodných a historických*. Okrem zrejmych motívov buržoázno-triednej ohraničenosti a zaslepenosti je to najmä ne-

³ J. Stalin, *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, Bratislava 1952, 6.

⁴ Tamže, 10.

⁵ Tamže, 6.

schopnosť materialisticky a dialekticky myslieť, čo znemožňuje buržoáznym vedcom pochopiť človeka ako „súhrn spoločenských vzťahov.“

Nemožno popierať, že aj spoločenské procesy — podobne ako aj prírodné — majú svoju zákonitosť, to znamená, že sa odohrávajú *nevyhnutne, nezávisle* od vôle ľudí. Pre metafyzikov a idealistov je neriešiteľné dialektické protirečenie medzi spoločenskou nevyhnutnosťou a ľudskou aktivitou, schopnosťou rozhodovať sa na základe znalosti alebo neznalosti vecí. *Spoločenské procesy sú tiež objektívne procesy, ktoré prebiehajú nezávisle od vôle ľudí, no povaha týchto procesov je neobyčajne komplikovaná* práve z toho dôvodu, že v spoločenských a ekonomických procesoch vystupuje aj aktívny, subjektívny faktor: človek. Je dosť ťažké vysvetliť charakter procesov, ktoré prebiehajú objektívne, nezávisle od vôle ľudí a v ktorých narážajú na seba a proti sebe záujmy, snahy, plány, city a názory ľudí. No podstata vecí spočíva v tom, že momenty náhodnosti, voľnosti, slobody, ktoré vznikajú z kríženia sa protichodných myšlienok a skutkov ľudí, treba uviesť do dialektickej jednoty s historickou nevyhnutnosťou, s objektívnym chodom javov. Nedostatok dialektického uvažovania zapríčiňuje, že sa v objektívnom slede javov príčina a účinok chápu iba mechanicky, izolovane od celej refazy procesov, zabúda sa na to, že príčina a účinok splývajú, že si vymieňajú miesto, ak pozorovaný jav skúmame v súvislosti, vo vzájomnom pôsobení.⁶ Ako súvisia podstata a jav, kvalita a kvantita, obsah a forma, tak súvisí aj náhoda s nevyhnutnosťou. „Náhoda — napísal Engels — je len jedným z pólů celku, ktorého druhý pól sa nazýva nevyhnutnosť.“ Aj v procese formovania človeka splýva zdanlivo úplne voľné správanie sa s historickou nevyhnutnosťou, *vedomie a vedomé snaženie ľudí pohybuje sa v hraniciach, daných materiálnymi podmienkami života spoločnosti*. Niet nijakej absolútnej slobody, ako niet nijakej absolútnej, abstraktnej dejinnej nevyhnutnosti, nezávislej od podmienok miesta a času. Procesy v prírode a spoločnosti prebiehajú nezávisle od vôle ľudí, objektívne a preto nemožno pripustiť nijaký dualizmus, rozdvajenie objektívnej skutočnosti na dve úplne nezávislé ríše javov. Metafyzické rozdelenie skutočnosti na rozličné, v podstate odlišné sféry javov nevyhnutne vedie k uznaniu nejakej „nadprirodzenej“, „božskej“ sily alebo k tvoreniu prázdnych symbolov, umelých sofistických konštrukcií. V takejto idealistickej koncepcii človek je tvor bez mäsa a krvi, nemeniaca sa fikcia a abstrakcia. *Dialek-*

⁶ B. Engels, *Anti-Dühring*. Pana Evžena Dühringa převrat vědy, Praha 1947, 22.

tika nám umožňuje vidieť javy diferencovane, ale aj v súvislostiach, v rozličných kvalitách a stupňoch, odkrývať v nich okrem náhodlosti aj nevyhnutnosť. No materialistická dialektika nám súčasne pripomína, že javový povrch má aj svoju podstatu, že za zdanlivým shlukom javov a chaosom treba hľadať nevyhnutnosť a zákonitosť — pohybujúcej sa hmoty. Tejto zákonitosti podlieha aj človek. Poznanie objektívnych zákonov („nevyhnutnosť“) mu umožní, aby vedome (svojou vôľou, „slobodne“) zasahoval do chodu udalostí. Náhoda a „sloboda“ v dejinách javí sa teda ako forma prejavu nevyhnutnosti v línii všeobecnej kauzality. Túto myšlienku názorne vyjadruje Engels v liste H. Starkenburgovi: „Je, pravda, púhou náhodou, že sa v určitej dobe v určitej krajine objavuje taký a práve tento veľký človek. Ale ak si ho odmyslíme, je tu dopyt po jeho náhrade a náhrada sa nájde. Že Napoleon, práve tento Korzičan, bol vojenským diktátorom, ktorý sa stal nutnosťou pre francúzsku republiku, vyčerpanú vlastnou vojnou, bola náhoda: že by však jeho úlohu splnil niekto iný, keby nebolo Napoleona, je dokázané tým, že sa vždy našiel človek, keď ho bolo treba: César, Augustus, Cromwell atď. Ak Marx objavil materialistické poňatie dejín, potom Thierry, Mignet, Guizot i všetci anglickí dejepisci do r. 1950 dokazujú, že sa k tomu smerovalo; ak Morgan objavil to isté poňatie, to dokazuje, že doba bola pre nich zrelá a že *muselo* byť objavené.“⁷

V spoločenskom vývoji nastáva v dôsledku rozporu medzi charakterom výrobných síl a výrobnými vzťahmi, v dôsledku boja, ktorý sa vedie medzi odumierajúcimi, starými silami a medzi novými silami, medzi triedou odchádzajúcou z javiska dejín a medzi tredou nastupujúcou na scénu taká objektívna situácia, ktorá si vyžaduje riešenie. Nastáva tu teda historická nevyhnutnosť, ktorú majú pochopiť ľudia, jednotlivci, triedy. *Jednotlivci zasiahnu do objektívneho chodu udalostí tou mierou, ako vedia — na základe poznania vedeckých zákonov — predvídať a uplatňovať svoje ciele, plány, programy.* „Slobodou vôle — píše Engels — sa teda nenazýva nič iného ako schopnosť rozhodovať sa so znalosťou vecí. Čím slobodnejší je teda úsudok človeka v nejakej otázke, s tým väčšou *nevyhnutnosťou* bude určený obsah tohto úsudku, kdežto neistota, spočívajúca na neznalosti, voliac zdanlivo ľubovoľne medzi rozličnými a sebe odporujúcimi možnosťami rozhodnutia, práve tým dokazuje svoju

⁷ K. Marx-B. Engels, *Vybrané spisy II*, Praha 1950, 531.

neslobodu, svoju ovládanosť predmetom, ktorý by práve sama mala ovládať.“⁸

V dejinách, v spoločenskom živote nevládne teda nijaká fatalita, nijaký chaos alebo ľubovôľa. Ľudia rastú, vyvíjajú a formujú sa v objektívnych podmienkach, no to neznamená, že sami sú pritom pasívni, bezmocní voči silám prírody a spoločnosti. V spoločenskom živote vôbec, aj v socializme, ako dokazuje s. Stalin vo svojej geniálnej práci *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, vládnu objektívne zákonitosti, ktoré vylučujú náhodnosť a chaos ako systém zo spoločensko-hospodárskeho života.

Spoločenský pokrok umožňuje ľuďom vždy vo väčšej miere objavovať objektívne zákonitosti, poznávať ich a využívať v prospech spoločnosti. Rozumie sa, v tomto procese menia sa aj ľudia, *pozmenená ekonomická štruktúra vyvolá zmeny aj v nadstavbe, v ideológii, a zmeny v oblasti nadstavby súvisia zase ďalej s rozvíjaním ekonomickej základne a celého spoločenského života*. Formovanie ľudí je teda složitý proces, ktorý sa nedeje len jednoznačne, na základe pôsobenia objektívnych, materiálnych podmienok, ale do neho zasahujú aj silné vplyvy ideologické a psychologické, predovšetkým vplyvy svetonázorové. Tieto vplyvy pôsobili, pochopiteľne, aj v predsocialistických vykorisťovateľských formáciách, no v spoločnosti socialistickej, kde ekonomický zákon bezpodmienečného súladu medzi výrobnými vzťahmi a charakterom výrobných síl sa uplatňuje v novej, vyššej forme — váha ideologického, svetonázorového faktora rastie. Ani v boji, ktorý viedol a vedie proletariát proti vykorisťovateľom v podmienkach kapitalizmu, nemožno podceňovať úlohu pokrokových, marxistických ideí pri utváraní proletárskeho povedomia. Vieme, čo znamenalo marxistické učenie v boji, ktorý viedol proletariát pod Leninovým a Stalinovým vedením proti cárizmu, statkárom a buržoázii; Gottwald, Zápotocký a Široký u nás, Dimitrov v Bulharsku, Rákosi v Maďarsku, Thälmann v Nemecku, Thorez vo Francúzsku, Togliatti v Taliansku v duchu ideí marxizmu-leninizmu, inšpirovaní heroickým a víťazným bojom proletariátu Ruska, predstavujú žiarivé vzory bojovníkov proletariátu. O tom, ako zapôsobilo Leninovo učenie na robotnícku triedu za prvej republiky, s. Klement Gottwald napísal: „Až leninizmus otvoril oči státisícom sociálnodemokratických robotníkov. Ešte dnes si spomínam, čo sa vo mne dialo, keď som čítal prvú Leninovu knihu. Bola to kniha „Štát a revolúcia“. Táto kniha bola pre mňa ako zjavenie. Ako

⁸ B. Engels, *Anti-Dühring*, Praha 1947, 98.

by sa mi boly otvorily oči. Naraz sa mi stalo mnohé jasným, okolo čoho som chodil dlhé roky ako slepý. To isté prežívaly i tisíce druhých robotníkov.“⁹ Bola to mohutná a nezničiteľná sila ideí marxizmu-leninizmu, ktorá umožnila Dimítrovovi, aby z lipského procesu proti komunistom urobil tvrdú obžalobu proti fašizmu, tá istá mocná idea posilňovala M. Rákosiho, keď pred súdom v Budapešti r. 1925 a 1935 obviňoval krvavý Horthyho režim, tá istá sila a pravdivosť marxizmu-leninizmu strhla s. Kl. Gottwalda, keď vo svojej snemovnej reči r. 1931 mohol načrtnúť do neuveriteľných podrobností program KSČ — tak, ako sa dnes realizuje: „My vyvlastníme bez náhrady všetky fabriky, banky a doly, zvýšime mzdy a dáme ľudu chlieb a prácu. My vyvlastníme bez náhrady všetky veľkostatky a cirkevné panstvá a dáme pracujúcim roľníkom pôdu. Zrušíme všetky ich dane a všetky ich dlhy. My rozviníme a uskutočníme veľkorysý plán výstavby priemyslu, nie odbúraním ako vy, veľkorysý plán industrializácie poľnohospodárstva, stavby obytných domov, škôl a nemocníc a zdokonalenej dopravy. My odzbrojíme buržoáziu, zavrieme kapitalistov a ozbrojíme proletariát. My uverejníme a zrušíme všetky tajné vojenské zmluvy a budeme robiť politiku mieru, a nie politiku vojny ako vy. My zrušíme všetky štátne dlhy a nedáme domácim a zahraničným kapitalistom ani haliera. Zavedieme všeobecné a bezplatné sociálne poistenie na účet štátu a podnikov, starým robotníkom a roľníkom dáme penziu, aby mohli slušne žiť. My vyvlastníme bez náhrady veľký domový majetok, z víl a luxusných bytov vystahujeme kapitalistov a nasťahujeme tam robotníkov. Z kúpeľov a letovísk vyhodíme kapitalistov a dáme tam robotníkov a roľníkov, ktorí sa potrebujú liečiť. My uskutočníme zrovnoprávnenie ženy s mužom, zbavíme ju pút dvojnásobného otroctva a postaráme sa, aby materstvo nebolo kliatbou, ale radosťou. My otvoríme bezplatne dvere všetkých, i najvyšších škôl robotníckej a roľníckej mládeži. Tak my budeme riešiť krízu. Vezmeme pánom a dáme chudobe. Pánov zavrieme a ľudu dáme slobodu. To je náš program. Tak my budeme riešiť krízu. A v oslobodenom socialistickom Československu nebude viac krízy, nebude nezamestnaných, nebude hladu a nebude biedy. Pracujúci ľud sa zbaví existenčnej neistoty, strachu a hrôzy pred zajtrajškom a všetkým pracujúcim ľuďom zaistí sa radostný a šťastný život.“¹⁰

⁹ Kl. Gottwald, *Spisy* VI, Bratislava 1952, 75.

¹⁰ Kl. Gottwald, *Spisy* III, Bratislava 1952, 155—156.

Videli sme, že zrelá spoločenská situácia vynucuje si riešenie: nastáva historická nevyhnutnosť, keď sa v dejinách zjavujú „veľkí ľudia“, ľudia, rozhodujúci sa so znalosťou vecí, *ľudia — nositelia potrieb, záujmov a úloh novej spoločenskej sily — novej triedy*. No zdôraznili sme súčasne, že proces formovania ľudí je neobyčajne složitý proces — práve v podmienkach kapitalizmu a v obdobiach prechodu. V triednom boji medzi proletariátom a buržoáziou vyskytujú sa aj triedne nevyhnané, kolísavé živly, ktoré vnášajú do politického a ideologického boja aj svoje kolísavé, kompromisnícke názory. Je pochopiteľné, že aj medzi proletariát, do robotníckeho hnutia prenikajú takéto skupiny, aj jednotlivci. To sú negatívne typy ľudí, zafažených dedičstvom kapitalizmu. Politický, ekonomický a ideologický boj medzi proletariátom a buržoáziou má svoje rozmanité, často veľmi maskované formy. Z okolností, že napr. ešte aj dnes, hoci na jednej tretine sveta bolo odstránené vykorisťovanie človeka človekom, existuje kapitalizmus; z toho, že aj v robotníckom hnutí je ešte silná tradícia oportunizmu; ďalej aj z toho, že aj v ľudovej demokracii sú ešte zvyšky kapitalizmu v ekonomii a ešte silnejšie prežitky minulosti vo vedomí, nevyhnutne vyplýva, že aj v robotníckom hnutí u ľudí buržoázneho a malomeštiackeho pôvodu, slabého charakteru a nedostatočnej politicko-ideovej vyspelosti prevládajú negatívne črty a vlastnosti. To sú ľudia v podstate starého, buržoázneho typu, formovaní silami kapitalizmu, konzervativizmu a idealizmu (takíto boli zradcovia proletariátu a agenti buržoázie Trockij, Zinoviev, Bucharin, Kostov, Rajk, Tito, Slánský, Gomulka a iní).

2. REAKČNOSŤ A NEVEDECKOSŤ BURŽOÁZNYCH TEÓRIÍ

Buržoázne teórie, ktoré sa zaoberajú otázkou formovania človeka, možno označiť ako nevedecké, idealistické a metafyzické, abstraktné a predovšetkým buržoázno-triedne ohraničené. Nie je našou úlohou, aby sme sa tu podrobne zaoberali týmito teóriami, ktoré nevybočujú z rámca triednej obmedzenosti buržoázie a z jej idealisticko-náboženského svetonázoru. Buržoázni filozofi a historici nepochopili súvislosť medzi spoločenským bytím a spoločenským vedomím človeka. Otázka úlohy ľudí v dejinách redukuje sa u nich *v podstate* na otázku zásahu nejakých „nadprirodzených“, mystických, neznámych síl. Na veci nemení, či tu ide o fatalistickú koncepciu dejín (v tomto ohľade teologizmus a provi-

dencializmus nemajú ďaleko od vulgárneho, ekonomického materializmu) alebo o subjektívno-idealistické chápanie (rozhodujúca úloha „vynikajúcich ľudí“, kráľov, štátnikov, mysliteľov v dejinách). Či ide o idealizovanie alebo o „objektiváciu“ až ku koreňom živočíšnosti — v každom prípade sa tu človek popisuje ako abstraktná bytosť a nie ako človek konkretizovaný, historický, danej spoločenskej formácie, danej triedy.

Buržoázni historici a filozofi popierajú zákonitosť spoločenského vývoja, človeka považujú iba za nástroj nejakej „vyššej“ moci, boha, osudu alebo „slepej vôle“ a nakoľko sa v tomto „fatálnom“ behu dejín prejavuje nejaká ľudská aktivita, tak sú to rozmory, nálady, hnev a vášeň, ľubovôľa a „geniálnosť“ veľkých ľudí. Ani súčasné teórie buržoázných filozofov a sociologov (Flewelling, Röpke, Brightman, Hocking, Dewey, Smuts, Sartre, B. Russel, Whitehead a i.) nedostali sa ďalej v riešení tohto problému z tej jednoduchšej príčiny, že ich *autori nemôžu prekročiť ohrozený rámec buržoázných záujmov, že stoja na idealistickom stanovisku a že pracujú metafyzickou metódou*. Je pochopiteľné, že opätovne a do omrzenia uvažujú o „absolútnom, abstraktnom, nezmeniteľnom“ človeku, o umele vykonštruovanom tvorovi, ponášajúcom sa raz na „anjela“, raz na „zvíra-zločincu“, z ktorého sa však vždy vystriča kapitalistické „kopytá“. Reakčnosť a nevedeckosť týchto názorov neprikryje nijaká fráza o „bohom“ danom poriadku, ktorý je dnes ohrozený „masovou civilizáciou“, „nihilizmom“ a kolektivismom: v dôsledku „vlády robotníctva a roľníctva“ nastupuje vraj miesto autority, hierarchie a poriadku násilie, anarchia a chaos, miesto slobody otroctvo a miesto vlády elity a aristokracie prichádza vláda ľudu, masy.¹¹ Netreba zabúdať ďalej na to, že títo lokaji buržoázie, napriek tomu, že zmodernizovali svoju terminológiu a frazeológiu, že prinášajú aj čiastočné materiálové poznatky, že sa opierajú zdanlivo o prírodné vedy a napokon, že pracujú naoko „vedeckou“ metódou funkcií a korelácií, vybudovali teórie — v podstate *nevedecké, reakčné, nepravdivé a protihumánne*. Nech sa teórie týchto tmárov zahľadujú aj do veľkolepých logických, matematických a lingvistických vzorcov a symbolov — v podstate sú to nereálne, mystické a náboženské koncepcie, plné záhadných, božských a duchovných „kreatúr“ a „substancií“, ako to vidíme u amerických personalistov Flewellinga, Hockinga a iných.

Človek vytrhnutý z materiálneho sveta, z prírodných a spoločenských

¹¹ W. Röpke, *Gesellschaftskrisis der Gegenwart*, Ženeva 1942, 52—53.

súvislostí, stáva sa u buržoázných idealistických filozofov „čistou duchovnou substanciou“, „božskou“ osobnosťou, „mystickým JA“, ktoré je najvyššou, konečnou vesmírovou „realitou“. Podľa Brighthmana osobnosť je nehmotný princíp, daný ako *jediná realita vo vedomí ľudí*. Čo je to iné ako jedna z foriem extrémneho subjektivismu a individualizmu, keď sa človek trhá od svojich prírodných a spoločenských koreňov a keď sa *jedna* stránka jeho bytia — vedome izoluje od celku ľudskej existencie a absolutizuje? Brighthman a s ním aj ostatní filozofickí tmári si neuvedomujú, a ani nechcú uvedomiť, že človek nežije vo vzduchoprázdnom priestore, že je nie nemennou abstrakciou, že niet človeka mimo priestoru a času, že človek žije vždy v určitej historickej etape, v danej spoločensko-hospodárskej formácii, že formovanie jeho osobnosti, charakter jeho vedomia je podmienený *danými* materiálными podmienkami, daným stupňom rozvoja výrobných síl a vzťahov, formou vlastníckych vzťahov atď. A ako sa menia tieto materiálne podmienky, ako sa mení spôsob výroby, aký charakter nadobúdajú vlastnícke vzťahy, tak sa mení aj človek, jeho osobnosť, jeho „nezmeniteľná prirodzenosť.“¹² Teda človek nie je nijaký „nehmotný princíp“ a nie je ani „konečnou realitou vesmíru“, ani „duchovnou substanciou“, ale tvorom z krvi a mäsa, tvorom, *ktorý v podmienkach kapitalizmu prestáva byť nielen „duchovnou substanciou“, ale aj človekom vôbec*. Beštiálne vraždy nevinných detí a žien americkými „supermanmi“ na Kórei najlepšie svedčia o tom, akou „božskou“ osobnosťou sa môže stať buržuj v období zahŕňajúceho kapitalizmu! Nijaké lingvistické a sofistické hračky a úskoky nezachránia personalizmus, holizmus, neopozitivismus, existencializmus atď. zo spoločenských, humánnych, mravných a logických rozporov, do ktorých sa tieto idealistické smery dostaly. Nuž z tejto lokajskej poniženosti, z tohto zmätku pojmov a z tejto pokryteckej morálky niet ozaj východiska. Preto môže napr. Hocking tvrdiť s kľudom moderného mága, že boh a spoločnosť sú dva názvy pre tú istú vec, že spoločnosť je len morálny ekvivalent boha.¹³ Ekvivalent, boh, duchovná substancia, božská osobnosť, mystické ja — to sú pojmy, ktoré používajú títo filozofickí tmári, keď uvažujú o človeku a spoločnosti; triedy, triedny boj, kapitalizmus, buržoázia,

¹² Podrobnejšie pozri A. Sirácky, *Prírodné a spoločenské prostredie*, Bratislava 1951, 36—44.

¹³ W. E. Hocking, *Science and the Idea of God*, cit. B. Bychovskij v práci *Filosofujúci tmári*, sborník Filosofie ve službách monopolu, Praha 1951, 102.

proletariát, monopoly, ich maximálne zisky atď., atď. — to všetko pre nich neexistuje. Utekajú od skutočnosti, od života, nepoužívajú výrazy trieda, kapitalizmus, buržoázia, proletariát, aby nemuseli hovoriť o boji, o rozporoch, o konfliktoch. Ak existujú pre týchto tmárov nejaké konflikty, tak sú to iba konflikty na „duchovnej línii“, rozpory univerzálne, vesmírové: boh — človek, duša — telo, nebo — peklo. To nie sú tvrdé a ťažké zápasy tried, nás a národov, kde ide o chlieb, o prácu, o fabriky, o pôdu, o banky. Nie. *Tito filozofickí tmári vynachádzaním problémov kozmicko-univerzálnych, okultistických a „záhrobných“ zatarasujú iba stopy svojich špinavých úmyslov, koristnícke ciele a záujmy svojich imperialistických chleboďarcov.* Preto hovoria o hlbokých konfliktoch v duši, vo vedomí, o konfliktoch svedomia, morálky a názorov, o konfliktoch, ktoré sa môžu „vyriešiť“ v tichom zadumaní osamelých jednotlivcov. Len nevýjsť zo seba, zo svojho „mystického ja“, zo svätyne kapitalistického sebeckva. Odvrátiť sa od sveta a ponoriť sa hlboko do seba. Veď aj podľa veľkňaza existencialistickej filozofie Sartra „koreň všetkého zla“ spočíva v samom človeku, v jeho živočíšnej, „nezmeniteľnej“ prirodzenosti, a nie v spoločenskom zriadení, vo vykorisťovaní, v útlaku. Človek je ovládaný pudmi, nemožno ho skrotiť, spoločensky ovládať, zmeniť smer a obsah jeho inštinktívnosti; pre neho neplatia nijaké morálne princípy a normy, voľne sa vždy rozhoduje podľa svojej „prirodzenosti“, dobro a zlo — to je mimo neho, slovom, takýto Sartrov tvor je „absolútne slobodný človek“.

V dejinách, ako o tom svedčia najmä dve posledné svetové vojny, tento „absolútne slobodný človek“, splodený vykorisťovateľskými spoločenskými systémami, zanechal za sebou obrovské rumoviská, zločiny a preliat oceány krvi. Tento „absolútne slobodný človek“ nemá zrejme ďaleko k nietzscheovskému neľudskému „übermenschovi“, k fašistickému netvorovi hitlerovského alebo wall-streetovského typu. Dnes filozofickí tmári, Vogt, Brightman, Hocking, Russel, Sartre a ich chleboďarci zase v mene „slobodného“ človeka a sveta, v mene „nezadateľných ľudských práv“ (ktoré sú však už dávno zadané monopolistom) chcú rozpútať krvavý svetový požiar nie preto, že im ide o „záchranu“ boha, humanity, slobody alebo kultúry, ale preto, že zachraňujú svoje majetky, fabriky a veľkostatky, svoje výsady, maximálne zisky.

Podstatné sú tu teda tieto triedne, koristnícke záujmy a nie farizejské frázy o slobode, o bohu, o kresťanstve, o kultúre. Za týmito frázami a pod „vedeckou“ obhajobou teórií o „mystickom ja“, o „absolútne slo-

bodnom človeku“ sa kryje *absolútne nespútaná chuť* amerických imperialistov a ich päťolízáčov podrobiť si svet, rozšíriť kapitalistický svetový trh, zničiť demokraciu, socializmus. Filozofia a ideologia, obhajujúca zločinnú agresiu imperialismu, nie je iba nevinným exkurzom do „záhadných“ oblastí existencie a vedomia, sofistickým prekrúcaním pojmov, ale je *veľmi rafinovaným úsilím obhájiť a ospravedlniť svet, v ktorom „raj“ je určený pre „elitu“, pre statkárov a buržuov a „peklo“ pre pracujúci ľud, pre robotníkov a roľníkov.*

Pre zastretie tejto spoločenskej, *triednej podstaty* veci a problému vymýšľajú sa teórie o „mystických konfliktoch“, o „absolútne slobodnom človekovi“ (to, pravda, nevylučuje fatalizmus, prozreteľnosť, zásahy boha do sveta); úloha ľudského činiteľa v spoločnosti je v týchto teóriách krajne zamotaná, zredukovaná na činy „veľkých ľudí“, vojvodcov, štátnikov, géniov, slovom „elity“, a pracujúci ľud, robotníci a roľníci, vynálezcí a technici — to je iba dav, masa, s čím sa v histórii nepočíta. Ako pravdivo, jasne a presvedčivo zneje naproti týmto idealistickým výmyslom učenie historického materializmu: „Prešli už tie časy, keď vodcov pokladali za jediných tvorcov histórie, kým robotníkov a roľníkov nebrali ani do úvahy. O osudoch národov a štátov rozhodujú teraz nielen vodcovia, ale predovšetkým a hlavne miliónové masy pracujúcich. Robotníci a roľníci, ktorí bez reči a kriku budujú závody a továrne, šachty a železnice, kolchozy a sovchozy, ktorí tvoria všetky životné statky, živia a zaodievajú celý svet — to sú skutoční hrdinovia a tvorcovia nového života.“¹⁴

3. FORMOVANIE SOCIALISTICKÉHO ČLOVEKA V PODMIENKACH BOJA PROLETARIÁTU PROTI KAPITALIZMU

Socialistický človek v pravom smysle slova sa zrodí až v socialistickej spoločnosti, no netreba si myslieť, že určité vlastnosti nového, socialistického človeka — proletára — nevznikly už v podmienkach kapitalistickej spoločnosti. Pravda, tento nový, socialistický človek nebol formovaný silami kapitalistickej spoločnosti, ale naopak, tými silami, ktoré pracovali proti kapitalizmu, ktoré pripravovali a urýchlňovali jeho zánik. V boji, ktorý viedol proletariát proti statkárom a buržoázii, vyrastali

¹⁴ J. Stalin, *Otázky leninizmu*, Bratislava 1948, 498.

vodcovia proletariátu, ľudia nového, socialistického typu — Marx a Engels, Lenin a Stalin. Proletári, vodcovia proletariátu, aj vodcovia našej robotníckej triedy, s. Gottwald, Zápotocký a Široký vyrastali a pracovali v hospodárskych, sociálnych a politických pomeroch kapitalistickej spoločnosti a jednako ich spoločenské vedomie, ideológia, psychológia a morálka bola podstatne iná ako vedomie statkárov a buržoazov, príslušníkov buržoáznej spoločnosti: formovali sa v procese triedneho boja proti zvyškom feudalizmu a proti buržoáznej spoločnosti, proti vykoisťovaniu, proti starým, odumierajúcim silám spoločnosti.

Na tomto mieste treba pripomenúť aj to, že proces formovania socialistického človeka (proletára) v kapitalizme sa odohrával v podstatne rozdielnych hospodárskych, sociálnych a politických podmienkach ako formovanie už socialistického (sovietskeho) človeka v socialistickej spoločnosti. Naznačme v krátkosti túto odlišnosť.

V kapitalizme sa uvedený proces dial za neobyčajne ťažkej objektívnej situácie, keď buržoázia mala v rukách politickú moc, hospodárske, sociálne a kultúrne pozície, keď socialistická ideológia mohla sa presadzovať iba v nerovnom boji s vládnuťou buržoáznuou ideológiou, podporovanou všetkými mocenskými prostriedkami. Je nesporné, že dnes v kapitalistických krajinách sa tento proces odohráva priaznivejšie — už pre sám fakt existencie Sväzu sovietskych socialistických republik.

V socialistickej spoločnosti sa formovanie socialistického človeka deje v podstatne inej situácii, keď politická a hospodárska moc prešla do rúk robotníckej triedy, keď je buržoázia a jej ideologovia likvidovaná a keď v dôsledku budovania socialistickej ekonomiky sa mohutne rozvíja aj socialistická nadstavba a ideológia a keď táto mocne podporuje svoju základňu. No aj keď sa tento proces odohráva na novej, socialistickej ekonomickej základni, za podpory všetkých síl a složiek novej spoločnosti, netreba zabúdať, že triedny a ideový boj medzi odumierajúcimi silami starej a pokrokovými silami novej spoločnosti nie je ešte skončený, že kapitalizmus v značnej časti sveta ešte existuje a jeho vplyvy trvajú a že prežitky minulosti vo vedomí ľudí neboly definitívne odstránené. Nemožno preto ani proces formovania nových ľudí v socializme označiť za proces bezbolestný, hladký, prebiehajúci bez konfliktov a bez bojov. Procesy so zradcami robotníckej triedy u nás a v ostatných ľudovodemokratických krajinách to veľmi jasne potvrdzujú.

Formovanie ľudí v spoločenskom vývoji je veľmi složitý proces, v ktorom triedy a jednotlivci na základe správneho odhadnutia situácie a po-

meru tried, so znalosťou vecí preberajú svoje historické úlohy a riešia ich tak, ako to vyplýva z dozrelej spoločenskej situácie. Pritom, pochopiteľne, to odhadnutie situácie nie je vždy správne, ani pomer triednych síl nie je vždy jasný, aj potrebná znalosť vecí, poznanie vedeckých zákonov chýba — obyčajne u príslušníkov triedy starej, odchádzajúcej s javiska dejín. Táto ľudská aktivita na jednej aj na druhej strane, boje medzi reprezentantmi starých a nových síl, odchádzajúcej a nastupujúcej triedy, toto križovanie sa záujmov, vôlí, programov, snažení a ideálov — to je ten objektívny proces v spoločnosti, ktorý prebieha nezávisle od vôle ľudí. Vystupujú takto na jednej strane ľudia ako aktívni činitelia tendencií, smerujúcich k zmene podmienok, stojacich v ceste spoločenskému pokroku. Na druhej strane sú tu ľudia, skupiny, triedy, jednotlivci, ktorí sa snažia udržať staré a aktívne sa stavajú proti novým silám. Nakoľko v tomto spoločenskom procese ide o boj nového so starým, o boj novej, pokrokovej triedy proti triede odumierajúcej, je jasné, že nový človek sa formuje tam, kde nastupuje trieda, ktorá chápe situáciu a podmienky, ktorá vie vystihnúť správny smer udalostí, má znalosť vedeckých zákonov, vie zmobilizovať masy a uskutočniť nevyhnutné revolučné zmeny.

Ľudia, ako sme videli, si sami robia svoje dejiny, no nie podľa fantázie alebo ľubovôle, lež podľa toho, ako vedia so znalosťou vecí zasahovať do behu udalostí. S. Stalin hovorí, že každé ľudské pokolenie sa stretáva s danou situáciou, s objektívnymi podmienkami, ktoré už boli hotové, keď sa to pokolenie narodilo. Ide teda o to, správne pochopiť túto situáciu a rozhodnúť sa na základe poznania objektívnych podmienok. Ľudia sa aktívnymi tvorcami dejín stávajú vtedy, keď majú dostatočné znalosti o tom, ako treba podmienky, ktoré našly hotové — zmeniť.

Takáto situácia bola vo všetkých spoločensko-hospodárskych formáciách, keď v dôsledku dozrelých pomerov vystupovali skupiny a jednotlivci s historickou úlohou riešiť nahromadené rozpory. Vzbury otrokov v staroveku, sedliacke povstania za feudalizmu, buržoázne revolúcie od XVI. stor. formovali svojich revolučných bojovníkov. Nemožno poprieť, že títo bojovníci napriek tomu, že v svojich skutkoch a myšlienkach boli ohraničení svojou triednou príslušnosťou a dobou, v tých časoch boli nositeľmi pokroku v hospodárskom, sociálnom, politickom a kultúrnom živote. Buržoázia v čase svojho vzostupu vytvorila vynikajúce osobnosti revolucionárov, podnikateľov, vynálezcov, vedcov, filozofov, umelcov

atď. Tento tvorivý vedecký a umelecký rozmach súvisel predovšetkým s potrebami rozvíjajúcej sa výroby, hospodárstva, obchodu, vyžadovaly to triedne záujmy buržoázie. Pritom sa buržoázia bezohľadne drala dopredu, jej shon za bohatstvom, za ziskom, za postavením v spoločnosti dial sa bez akýchkoľvek mravných ohľadov. Ako vhodné prostriedky na upevnenie triedneho panstva buržoázie používaly sa aj zločiny, vraždy, násilie, korupcia, intrigy atď. Z ekonomickej základne buržoázie vyrastala aj zodpovedajúca ideológia: sloboda podnikania a obchodu, sloboda vykorisťovania a bohatnutia, individualizmus a liberalizmus, sloboda presvedčenia a svedomia. *Všetky tieto „slobody“, pravda, znamenaly v skutočnosti slobodu iba pre buržoáziu a jej úsilia, deklarácie a ideály boli podmienené jej triednymi záujmami a historickým poslaním ako vládnucej triedy. V tejto záujmovej sfére buržoázie sa formovala hodne úzko, v závislosti od majetku, od hospodárskeho postavenia, aj osobnosť.* Je samozrejmé, že aj človeka kapitalistickej spoločnosti treba diferencovať: rozhoduje aj pôvod, príslušnosť k veľkoburžoázii alebo k maloburžoázii, aj s vývojom kapitalizmu súvisiace triedne presuny, deklasovanie, pôsobilo tu vo veľkej miere aj prostredie, v ktorom jednotlivец vyrastal, aj vplyvy rodiny, školy, rozličných spoločenských a kultúrnych inštitúcií a pod. Pritom nesmieme zabudnúť ani na ďalšiu dôležitú okolnosť: v období zahnívania kapitalizmu, v imperializme typickí predstavitelia buržoázie a tlakom kapitalistického systému sformovaná, korupciou a výhodami získaná časť malomeštiakov a zámožnejšieho roľníctva (aj príslušníci robotníckej „aristokracie“), predovšetkým však inteligencia, nadobudli vyhranené znaky úpadkovosti, nepevnosti a kolísavosti, pretvárký a poklonkovania. „Vrcholnou“ formou vývoja buržoáznej osobnosti bol fašistický netvor: filozoficko-historickým odôvodnením jeho „božského“ poslanca bolo učenie o „vyššej rase“, opierajúce sa o „argumenty“ „geopolitiky“ alebo „amerického spôsobu života“. Hitlerovskí vojaci, ako uvádza M. I. Kalinin, dostávali v druhej svetovej vojne takéto príkazy: „Nemáš ani srdce, ani nervy, vo vojne ich nepotrebuješ. Znič v sebe sľutovanie, zabi každého Rusa, každého sovietskeho človeka, nezastavuj sa pred starcom, ženou alebo dieťaťom — zabíjaj, len tak sa zachrániš od záhuby, zaistíš budúcnosť vlastnej rodiny a presláviš sa na veku.“¹⁵ Aký je rozdiel medzi „demokratickým“ vojakom fašizujúcej sa Ameriky, ktorý práve tak nefútostne vraždí

¹⁵ M. I. Kalinin, *O komunistické výchově*, Praha 1949, 200.

starcov, ženy a deti na Kórei a ktorý sa chystá „zabiť každého Rusa, každého sovietskeho človeka“ a medzi hitlerovským fašistickým vojakom? Pre každého rozumného a nepredpojatého človeka je jasné, že rozdielu tu niet — a ak je, tak je v tom, že americkí banditi sa hodne zdokonalili v svojom „remesle.“

Povedali sme už a znova to zdôrazňujeme, že v kapitalizme sa formovali aj vynikajúce osobnosti vedcov, filozofov, umelcov, spisovateľov (vytvárané však silami, ktoré vyrastali z odporu proti kapitalizmu, proti jeho neľudskosti); potrebné je uviesť ešte jeden podstatný dialektický moment: *v kapitalistickej spoločnosti v boji proti vykorisťovaniu, proti buržoázii v novej, robotníckej triede vyrýjal sa proletár — socialistický človek.*

V robotníckom, socialistickom hnutí, ešte v kapitalistickom zriadení, v boji proletariátu proti buržoázii jednotlivých krajín vyrastal typ nových ľudí: bojovníkov, vedcov, revolucionárov a ideologov proletariátu, ako boli vodcovia a učitelia medzinárodného robotníckeho hnutia Marx a Engels, ich veľkí pokračovatelia a uskutočňovatelia socializmu Lenin a Stalin, po ich stopách ďalší bojovníci v jednotlivých krajinách: Gottwald, Zápotocký a Široký u nás, Rákosi v Maďarsku, Dimitrov v Bulharsku, Bierut v Poľsku, Thälmann a Pieck v Nemecku, Thorez vo Francúzsku, Togliatti v Taliansku, Mao Ce-tun v Číne a i. Veľké masové hnutie proletariátu, avantgardy novej, beztriednej spoločnosti stalo sa základnou hybnou silou formovania socialistického človeka. Medzi robotníkmi, bojujúcimi proti kapitalistickému vykorisťovaniu, vznikalo ovzdušie, v ktorom sa už prejavovali črty novej psychológie a morálky. *Pravda, až po víťazstve Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie vznikli objektívne a subjektívne priaznivé podmienky, aby začal uvedomelý proces formovania socialistických ľudí v smysle dialektického prekonania protirečenia masa — osobnosť.*

V podmienkach kapitalistickej spoločnosti a najmä v období prechodu od kapitalizmu k socializmu proces formovania nových, socialistických ľudí je veľmi složitý a dlhý. Dokonca ani v socializme neprebíha hladko a bez ťažkostí. Aj po víťazstve socialistickej revolúcie je potrebné prevychovať miliónové masy nielen robotníkov, ale najmä roľníkov, remeselníkov, úradníkov, inteligentov a vykoreniť v nich meštiacke a malomeštiacke zvyky, tradície a názory. Ako napísal Lenin, masy sa nemôžu oslobodiť od malomeštiackych predsudkov na základe nejakého „odhodlania.“ Robotníci, aj keď ich v ich boji viedli marxistické strany,

jednako len boli ovplyvňovaní buržoáznym prostredím a ideológiou buržoázie. Lenin o tom napísal: „Dejiny všetkých krajín dokazujú, že robotnícka trieda môže výlučne svojimi vlastnými silami vypestovať len tradeunionistické uvedomenie, t. j. presvedčenie, že sa treba spájať vo sväzy, bojovať proti zamestnávateľom, vymáhať od vlády, aby vydávala tie či oné zákony, potrebné pre robotníkov a pod. No učenie socializmu vyrástlo z tých filozofických, historických a hospodárskych teórií, ktoré rozpracúvali vzdelaní predstavitelia majetných tried, inteligencie. Marx a Engels, zakladatelia súčasného vedeckého socializmu, patrili svojim sociálnym postavením aj sami k buržoáznej inteligencii. Tak isto aj v Rusku teoretické učenie sociálnej demokracie vzniklo celkom nezávislo od živelného vzrastu robotníckeho hnutia, vzniklo ako prirodzený a nevyhnutný výsledok myšlienkového vývoja revolučnej socialistickej inteligencie.“¹⁶

Do robotníckeho hnutia za kapitalizmu, ako ukazuje Lenin, vnášali buržoázni vzdelanci rozličné filozofické, historické a hospodárske teórie, a tým pochopiteľne proces formovania proletárov dial sa v prostredí, kde vplyvy buržoáznej ideológie boli silné. Na tomto mieste iba poukazujeme na túto veľmi komplikovanú otázku, ktorá si vyžaduje osobitný a konkrétny rozbor príslušnej etapy vývoja.

Dejiny nám jasne ukazujú aj to, že vodcovia a bojovníci proletariátu sa vedeli, opierajúc sa o silu robotníckej triedy a o socialistické učenie, zbaviť vplyvu buržoáznej ideológie. Ako sa formovali proletárski revolucionári a vôbec proletári v boji proti buržoázii, svedčia nám dejiny KSSS, revolučné boje proletariátu Ruska v r. 1905 a 1917, heroická epocha občianskej vojny (1918—1920), svedčia o tom aj dejiny našej KSČ a tiež aj ostatných robotníckych a komunistických strán.

Typom takéhoto proletárskeho, socialistického bojovníka bol aj s. Klement Gottwald, nezabudnuteľný vodca a učiteľ nášho pracujúceho ľudu. Na inom mieste týchto úvah bola uvedená historická reč s. Gottwalda, ktorú povedal v buržoáznom parlamente ČSR r. 1931. Svoju reč zakončil slovami veľkého revolučného bojovníka: „A za uskutočnenie tohto programu budeme bojovať všetkými prostriedkami. A vezmite na to jéd: jedného dňa, dnes či zajtra, skôr či neskôr, ale jedného krásneho dňa zlomíme vám väz!“¹⁷ Aj verný spolupracovník s. Gottwal-

¹⁶ V. I. Lenin, *Vybrané spisy* I, Bratislava 1951, 182.

¹⁷ Kl. Gottwald, *Spisy* III, Bratislava 1952, 156.

da, s. Viliam Široký vydal svedectvo neohrozenosti a statočnosti komunistického bojovníka, keď po strašnom mučení, mysliac, že sa blíži koniec jeho života, odkazuje z bratislavského väzenia: „Bol som zradený. Chcem čestne umrieť, verný SSSR, KSČ a národu. 28. VII. 1941.“¹⁸ Takýchto príkladov statočného vystupovania komunistov je mnoho. Uvedieme tu ešte vystúpenie bulharského komunistu J. Dimitrova v lipskom procese r. 1933 a M. Rákosiho pred súdom v Budapešti r. 1935. J. Dimitrov vo svojej obhajobe sa hrdo hlásil k bulharskej robotníckej triede a na hrubé osočovanie, že je „divým Bulharom“, trefne odpovedal: „Je pravda, že bulharský fašizmus je divý a barbarský. No bulharská robotnícka trieda a roľníctvo, bulharská ľudová inteligencia nie je ani divá, ani barbarská... Národ, ktorý 500 rokov žil pod cudzím jarmom a nestratil pritom svoj jazyk a svoju národnosť, naši robotníci a roľníci, ktorí bojovali a bojujú proti bulharskému fašizmu a za komunizmus, taký národ nie je divý ani barbarský... Veľmi dávno, ešte vtedy, keď germánsky cisár Karol V. hovoril, že po nemecky sa shovára len so svojimi koňmi, a keď germánski dvorani a vzdelanci písali len po latin-sky a za nemecký jazyk sa hanbili, v „barbarskom“ Bulharsku žiaci Cyrila a Metóda vytvorili a rozširovali starobulharské písmo.“¹⁹ Svoju záverečnú reč pred fašistickým súdom zakončil takto: „My, komunisti, môžeme teraz niemenaj rozhodne ako staručký Galilei povedať: A predsa sa točí! Kolo dejín sa točí, pohybuje sa vpred... Točí sa a bude sa točiť až do konečného víťazstva komunizmu.“²⁰ Podobne neohrozene hovoril aj s. M. Rákosi vo svojej záverečnej reči pred horthyovským fašistickým súdom v Budapešti r. 1935: „Za každý svoj skutok, ktorý som urobil za proletárskej diktatúry, so spokojnou myslou beriem na seba zodpovednosť, a ani len nepomýšľam na to, aby som zmenšoval svoju úlohu. Všetko, čo som urobil, urobil som jedine z presvedčenia, a preto sa ani nemienim brániť. Vyhlasujem iba toľko, že svoje vtedajšie názory som si až podnes zachoval, čo neľutujem, napriek tomu, že som desať rokov strávil vo väzení.“²¹

Dejiny KSSS, našej KSČ, aj ostatných komunistických strán ukazujú, ako v boji robotníckej triedy proti nepriateľom v tábore buržoázie a aj

¹⁸ M. Gosiorovský, *Najplodnejšie polstoročie slovenskej histórie v sborníku K päťdesiatym narodeninám súdruha Viliama Širokého*, Bratislava 1952, 110.

¹⁹ S. Blagojevová, *Juraj Dimitrov*, Bratislava 1950, 6—7.

²⁰ Tamže, 132.

²¹ *A Rákosi per*. Vyd. Magyar munkásmozgalmi intézet, Budapest 1950, 432.

vo vlastných radoch, v zápase medzi marxistickou, socialistickou ideológiou a medzi ideológiou buržoáznou a pseudomarxistickou, pri odstraňovaní zvykov, tradícií, čítania a morálky nepriateľskej triedy vznikalo a upevňovalo sa socialistické uvedomenie, ako vyrastali vodcovia, revolucionári, organizátori, vedci, filozofi, umelci, spisovatelia proletariátu. No história nás súčasne poučuje aj o tom, ako v ostrom triednom boji medzi proletariátom a buržoáziou prenikali do radov robotníckej triedy aj ľudia starého typu: oportunisti, agenti, špióni, zradcovia, ľudia, ktorí boli formovaní v podstate silami starej, kapitalistickej spoločnosti. Takáto situácia nastala najmä po smrti Marxovej a Engelsovej, keď oportunisti, revizionisti a reformisti začali falšovať revolučnú náuku marxizmu a keď v medzinárodnom robotníckom hnutí — až na sociálnedemokratickú, boľševickú stranu Ruska, vedenú Leninom a Stalinom — zavládli tieto škodlivé názory, čo znamenalo zoslabenie myšlienky proletárskeho internacionalizmu a čo predlžovalo agóniu kapitalizmu a tým aj utrpenie proletariátu. No keď podľa vzoru slávnej boľševickej strany a pod vplyvom Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie r. 1917 aj v ostatných krajinách sa vytvorily revolučné marxistické strany, robotnícka trieda mala dosť sily, aby pod vedením komunistických strán odhalila oportunistov a revizionistov, rozdrvila bandy agentov, špiónov a zradcov, aby v mnohých štátoch zaistila víťazstvo socializmu nad kapitalizmom, víťazstvo nového, socialistického človeka nad kapitalistickým človekom.

4. SOVIETSKY SOCIALISTICKÝ ČLOVEK

V predošlej časti bolo zdôraznené, že formovanie socialistického človeka je dlhý a složitý proces, ktorý sa začal a dial už v podmienkach kapitalistického vývoja pôsobením síl, ktoré vyrastaly z odporu proti buržoáznej spoločnosti. No súčasne sme podčiarkli, že tento proces sa deje v podstatne iných podmienkach — objektívnych a subjektívnych — v socializme.

Proces formovania ľudí v socializme nadobúda podstatne iný ráz preto, že bolo odstránené vykorisťovanie človeka človekom, že sa zmenila ekonomická základňa, okrem toho aj úloha novej nadstavby, ideí a inštitúcií, predovšetkým úloha socialistického štátu nadobúda novú kvalitu. Rozhodujúcim faktorom v dôsledku víťazstva socialistickej revolúcie stávajú sa tu nové materiálne podmienky, mechanizácia a automatizácia

celej výroby na základe elektrifikácie a použitia atómovej energie ako materiálno-technická základňa budovania socialistickej ekonomiky a socialistickej spoločnosti. Po prechode politickej a hospodárskej moci do rúk robotníckej triedy, tvorením nových výrobných, vlastníckych a spoločenských vzťahov odohrával sa pod vedením VKS(b) a sovietskeho štátu proces prevýchovy miliónových mas, v ktorom sa robotníci a roľníci zbavovali starých návykov a vplyvov cudzej buržoáznej ideológie, psychológie a morálky. Skôr, v podmienkach kapitalistickej spoločnosti, táto prevýchova mala živelný, samovoľný ráz, ako píše M. I. Kalinin,²² ale v socializme, pod vedením strany a štátu prevýchova ľudí v duchu socialistickej ideológie sa deje uvedomelo.

Na tomto mieste chceme ešte pripomenúť, že proces formovania ľudí v socializme je protirečivý proces, že neprebíha hladko, ale v ostrom triednom boji medzi proletariátom a porazenou buržoáziou; ďalej je potrebné uviesť, že o formovaní ľudí v socialistickej spoločnosti nemožno uvažovať abstraktne, o socialistickom človeku „vôbec“, ale len konkrétne: v historicky danej etape porážkou kapitalizmu a víťazstvom proletárskej revolúcie v Rusku začal proces formovania socialistického, to znamená konkrétne sovietskeho človeka.

Našou úlohou bude teda ozrejmiť objektívne a subjektívne podmienky formovania nového, sovietskeho socialistického človeka.

Proces formovania socialistického človeka *v nových podmienkach* začal Veľkou októbrovou socialistickou revolúciou, ktorá uskutočnila svedejinný prevrat nielen v oblasti ekonomickej, politicko-právnej a vôbec spoločenskej, ale aj ideologickej: prevratné sociálne zmeny znamenali aj revolučné zmeny v hlavách, v myslení, cítení a morálke ľudí. S. Stalin píše: „Októbrová revolúcia nie je len revolúciou v oblasti hospodárskych a spoločenských vzťahov. Je zároveň revolúciou v myšliach, revolúciou v ideológii robotníckej triedy.“²³ Revolúcia v myšliach znamená, že sa masy vymaňovali zo zvykov a tradícií starej spoločnosti a že v ďalšej vývinovej etape, budovaním socialistickej ekonomickej základne vytvárala sa nová nadstavba, vznikala nová duchovná a morálna tvárnosť sovietskych ľudí. Treba podotknúť, že tento proces okrem svojej základnej všeobecnej charakteristiky mal aj svoje niektoré zvláštnosti: tak napr. socialistické uvedomenie, cítenie a morálka sa upevňovala rýchlejšie

²² M. I. Kalinin, *O komunistickej výchove*, Praha 1949, 79.

²³ J. Stalin, *Otázky leninizmu*, Bratislava 1948, 213.

v robotníckej triede ako medzi roľníctvom, svoje špecifické črty mala socialistická prevýchova aj v zaostalejších oblastiach krajiny, medzi národmi a národnosťami, ktoré boli cárskou vládou kruto utláčané.

Za akých objektívnych a subjektívnych podmienok sa dialo formovanie sovietskych socialistických ľudí?

Predovšetkým si treba uvedomiť, že je tesná, dialektická spojitosť medzi objektívnymi, materiálnymi podmienkami a medzi subjektívnym faktorom: obrovský rozmach výrobných síl, úspechy v budovaní socialistického priemyslu a kolektívneho poľnohospodárstva mali za dôsledok búrlivý rozvoj kultúrneho života, vedeckých a umeleckých inštitúcií, vzrast socialistickej ideologie, socialistického povedomia. Takto vytváraná nová, socialistická nadstavba zase ovplyvňovala a podnecovala ďalší rozmach socialistickej výroby, hospodárstva a techniky. Revolučné zmeny v materiálnych podmienkach vyvolali primerané zmeny aj v ideológii, vo vedomí ľudí. Socialistický človek sa formoval v tomto složitom a protikladnom procese, v ktorom pod vedením strany a štátu sa likvidovali v priebehu revolúcie a občianskej vojny nepriateľské triedy aj ich ideológia a potom v praxi socialistickej výstavby sa upevňovala socialistická ideológia. *Formovanie socialistického človeka na širokej, masovej základni, prevýchova miliónových mas v duchu učenia marxizmu-leninizmu boli možné len touto revolučnou socialistickou prestavbou celej spoločnosti:* odstránením vykorisťovania, likvidovaním triedy statkárov a buržoázie, výrobné prostriedky, fabriky, závody, pôda, železnice a banky prešli do vlastníctva všetkého ľudu, do vlastníctva spoločenského.²⁴ V dôsledku tohto, píše Lenin vo *Veľkej iniciatíve*, mohol sa prejavíť nový vzťah človeka k práci, k výrobným prostriedkom: hnutie „komunistických subotníkov“, vlastná pracovná iniciatíva robotníkov — to je „začiatok ťažšieho, podstatnejšieho, hlbšieho a rozhodujúcejšieho prevratu ako bolo svrhnutie buržoázie, lebo je to víťazstvo nad vlastnou zotrvačnosťou, bezuzdnou, malomeštiackou sebeckosťou, nad týmito zvykmi, ktoré zdedil robotník a roľník od prekliateho kapitalizmu.“²⁵ Masy pracujúcich „s hrdinnou odvahou a s revolučnou bezohľadnosťou“ striasajú so seba jarmo kapitálu, potlačujú odpor vykorisťovateľov, razia cestu k vytvoreniu novej spoločnosti a vyššieho spoločenského spojiva: disciplíny uvedomelých a sjednotených pracujúc-

²⁴ *Dejiny Vsesväzovej komunistickej strany (boľševikov)*, Bratislava 1950, 225.

²⁵ V. I. Lenin, *Veľká iniciatíva*, Bratislava 1951, 7.

eich ľudí. V boji za socializmus, za nového socialistického človeka musí proletariát strhnúť, zorganizovať a viesť masy pracujúcich, musí ich, ako aj ostatné malomeštiacke vrstvy priviesť na cestu vytvárania nových spoločenských vzťahov, novej pracovnej disciplíny, novej organizácie práce.²⁶ Socializmus možno budovať iba sebaobetavou, ťažkou prácou, zvyšovaním produktivity práce, ochranou „každého pudu obilia, uhlia, železa a iných výrobkov“, ktoré nepatria osobne robotníkom, ani ľuďom im „blízkym“, ale ľuďom „vzdialeným“, t. j. celej spoločnosti. V tejto práci vyrastajú noví ľudia, socialistickí hrdinovia, ktorí prekonávajú v sebe ľahostajnosť, nedisciplinovanosť, malomeštiacky egoizmus, zakorenené zvyky, tradície a iné prežitky „prekliateho kapitalizmu.“²⁷

Táto sebaobetavá práca robotníkov, zvyšovanie produktivity práce a prekonávanie kapitalistických prežitkov boli možné, ako sme uviedli, len preto, že výrobné prostriedky prešli do rúk spoločnosti, že fabriky a železnice, pôda a lesy, celé bohatstvo krajiny patria pracujúcim. Preto bolo možné v päťročniciach vybudovať vyspelý priemysel a poľnohospodárstvo na základe modernej techniky. Sovietsky sväz, konštatoval s. Stalin už r. 1939, „pokiaľ ide o výrobnú techniku a o vybavenie priemyslu a poľnohospodárstva novou technikou“, stal sa najpokročilejšou krajinou sveta.²⁸ Tieto obrovské úspechy sa dosiahly vzrastom aktivity a iniciatívy robotníkov a kolchozného roľníctva v dvoch prvých päťročniciach (1928—1937). Po období obnovy hospodárstva (poľnohospodárstva a ľahkého priemyslu) bolo možné pristúpiť k veľkolepému plánu industrializácie krajiny, k budovaniu ťažkého priemyslu a k socialistickému prebudovaniu poľnohospodárstva. Po zlikvidovaní kulactva ako triedy a po rozdrvení oportunistov v strane bolo možné prebudovať celé hospodárstvo na základe modernej techniky. Tu sa prejavovalo obrovské pracovné nadšenie mäsa, robotníkov a roľníkov, najmä mládeže, rozvinulo sa socialistické súťaženie, vznikala nová sovietska technická inteligencia. Koncom prvej päťročnice socialistický priemysel zahrnoval už 99 % všetkého priemyslu v štáte a socialistické poľnohospodárstvo (kolchozy a sovchozy) zahrnovalo 85.5 % celej osevnej plochy obilných kultúr. V r. 1933—1938, keď v kapitalistických krajinách zúrila hospodárska kríza a výroba klesala, v Sovietskom sväze priemysel vzrástol v porovnaní

²⁶ Tamže, 20—21.

²⁷ Tamže, 26.

²⁸ J. Stalin, *Otázky leninizmu*, Bratislava 1948, 677.

s prvou päťročnicou viac ako dvojnásobne. Vznikaly obrovské priemyselné podniky, nová základňa ťažkého priemyslu (uhľaná a naftová ťažba, strojárstvo, zbrojný priemysel atď.) a sovietske poľnohospodárstvo stalo sa najmechanizovanejšou poľnohospodárskou výrobou na svete. Pracovným nadšením sovietskych ľudí bolo možné uskutočniť v troch päťročniciach socialistickú prestavbu celého hospodárstva a vytvoriť aj materiálne predpoklady organizovania obrany štátu a víťazstva Červenej armády v druhej svetovej vojne. Zo štatistických dát, ktoré uvádzajú s. Stalin na XVIII. sjazde²⁹, a s. Malenkov na XIX. sjazde KSSS³⁰ jasne vidieť, že socialistické hospodárstvo je líniou nepretržitého mierového hospodárstva, ktoré „nepozná krízy a rozvíja sa v záujme zabezpečenia maximálneho uspokojenia materiálnych a kultúrnych potrieb spoločnosti“, zatiaľ „druhá línia je líniou hospodárstva kapitalizmu, hospodárstva, ktorého výrobné sily prešľapujú na jednom mieste, hospodárstva, zmietajúceho sa v kliešťach stále sa prehľbujúcej všeobecnej krízy kapitalizmu a neustále sa opakujúcich hospodárskych kríz, líniou militarizácie ekonomiky a jednostranného rozvoja priemyselných odvetví, vyrábajúcich pre vojnu, líniou konkurenčného boja medzi krajinami, zotročovania jedných krajín druhými.“³¹ Kým v Sovietskom sväze vzrástla priemyselná výroba r. 1951 oproti r. 1929 takmer trinásťnásobne (o 1266 %), zatiaľ v USA napriek horúčkovitému zbrojeniu len dvojnásobne, v Anglicku o 60 % a v celom rade kapitalistických krajín výroba prešľapuje stále na úrovni r. 1929.

Socialistické zriadenie, socialistická ekonomika, socialistické vlastníctvo výrobných prostriedkov poskytuje veľké možnosti uplatňovať aktivitu, tvorivosť a iniciatívnosť sovietskych ľudí. „Sovietski ľudia — povedal na XIX. sjazde KSSS s. Malenkov — sa z vlastnej skúsenosti denne presvedčujú, že najlepší príklad organizácie výroby, zavádzanie novej techniky, rozličné zlepšovacie návrhy a vynálezy zjavne uľahčujú prácu a zlepšujú hmotný blahobyt pracujúcich. Na všetkých úsekoch socialistickej výstavby máme množstvo príkladov tvorivej iniciatívy pracujúcich, zameranej na zabezpečenie neustáleho rastu a zdokonaľovania socialistickej výroby. Náš ľud oddávna vyniká svojou tvorivou iniciatívou, bystrosťou a vynachádzavosťou.

²⁹ J. Stalin, *Otázky leninizmu*, Bratislava 1948, 680.

³⁰ Zpráva Ústředného výboru VKS(b) XIX. sjezdu strany. Referát tajomníka ÚV VKS(b) súdruha G. M. Malenkova, Bratislava 1952, 81.

³¹ Tamže, 80—81.

Nepriatelia socializmu a kadejakí ich prisluhovači označujú socializmus za systém, ktorý potlačuje individualitu. Niet nič primitívnejšieho a vulgárnejšieho ako táto predstava. Je dokázané, že socialistický systém zabezpečil oslobodenie osobnosti, rozkvet individuálnej i kolektívnej tvorivosti, že vytvoril podmienky pre všestranný rozvoj talentov a vlôh, skrytých v lone ľudových mäs.³²

Socialistický spôsob výroby, obrovský rozmach výrobných síl vytvoril hmotnú základňu, ktorá určovala sociálnu štruktúru spoločnosti, povahu a pomer tried, a podmienovala, pravda, nie jednostranne, aj vývoj socialistického štátu, rôznych inštitúcií a foriem spoločenského vedomia. *Vytvárala sa — na základe socialistických vlastníckych vzťahov — široká masová základňa, na ktorej sa odohrával proces formovania socialistického človeka, kde sa v lone ľudových mäs uvoľňovali talenty a vlohy a kde sa oslobodzovala osobnosť.* Z tohto záujmového — hospodárskeho, politického a ideového — spoločenstva priateľských tried, z uvedomovania si týchto záujmov vznikala morálnopolitická jednota robotníkov a roľníkov, ich vlastenectvo, priateľstvo medzi rozličnými národmi SSSR, ich kolektivismus, obetavosť, statočnosť, odvaha, vytrvalosť, hrdinstvo. Za veľmi významnú črtu sovietskeho človeka označil M. I. Kalinin obetavosť, hrdinstvo, pohrdanie smrťou. „Komunista ide na popravu s hrdo vztýčenou hlavou a volá k nepriateľom slová, naplnené hlbokou vierou: umieram, naša vec však žije a bude žiť! — V takejto chvíli človek splýva s kolektívom, ktorého záujmy sú mu nadovšetko, sú silnejšie ako sama smrť. Toto vedomie robí zo sovietskeho občana neohrozeného bojovníka.“³³ Spomeňme tu na hrdinku Sovietskeho sväzu, Zoju Kosmodemjan-skú, na partizánku Vieru Lesovú, na červenoarmejca Matrosova, na Olega Koševého, na K. Pulatova a na mnohých iných sovietskych hrdinov. Nebolo dosiaľ takých príkladov obetavosti, statočnosti, hrdinstva a prejavov lásky k ľudu a vlasti v dejinách ľudstva, ako ich preukázali sovietski ľudia vo Veľkej vlasteneckej vojne v r. 1941—1945. Táto nezlomná energia, húževnatosť a hrdinstvo prejavily sa u sovietskych ľudí aj v povojnovej výstavbe, prejavujú sa aj pri dnešných veľkých stavbách komunizmu — v etape prechodu od socializmu ku komunizmu.

Nový duchovný profil a ideový rast ľudí ako sovietskych občanov je podľa V. M. Molotova najdôležitejší výdobytok revolúcie. Socialistický

³² Tamže, 125—126.

³³ M. I. Kalinin, *O komunistické výchově*, Praha 1949, 214.

svetonázor, nová psychologia a morálka sovietskych ľudí vyrastala zo socialistického spôsobu výroby, zo socialistických vlastníckych vzťahov, ale aj z ostrého triedneho boja proti kapitalistickým prežitkom, proti predsudkom rasovým, národnostným, náboženským a iným. Sovietskych ľudí charakterizuje ďalej kolektivismus, prejavujúci sa proti sebecktu, individualizmu, potom optimizmus, radosť zo života, revolučný duch a perspektívnosť a najmä socialistické vlastenectvo, ktoré je v nerozlučnej spojitosti s proletárskym internacionalizmom. Sovietske vlastenectvo, vyrastajúce zo socialistického zriadenia, zo vzrastajúcej sily Sovietskeho sväzu, je tým jednotiacim princípom nad odlišnosťou jazyka, dejín, tradície a niektorých znakov psychického ustrojenia sovietskych ľudí.

Na socialistickom spôsobe výroby, na socialistickom vlastníctve rozvíja sa u sovietskych ľudí nový vzťah k továrňam, k strojom, k práci, zdokonaľujú sa formy socialistického súťaženia. Sovietski ľudia pracujú vo svojich fabrikách a na svojich poliach, pracujú pre seba a práca sa stáva pre nich vecou cti, slávy a hrdinstva. Práca — to je to každodenné ovzdušie, v ktorom prebieha proces formovania sovietskeho socialistického človeka. Boj o vysokú produktivitu práce, o dosiahnutie najvyššieho stupňa výroby, techniky, vedy — v tom je obsiahnuté tvorivé snaženie sovietskych ľudí. Spolupráca a spolupatričnosť sa rozvíja na vysoký stupeň, smysel pre kolektív sa upevňuje, spoločné záujmy sa kladú nad záujmy jednotlivcov, ešte lepšie: záujmy jednotlivcov splývajú so záujmami celku.

Nový, socialistický vzťah k práci, schopnosť kriticky a samokriticky posudzovať výsledky svojej práce, vytrvalosť, húževnatosť, pevnosť charakteru, jasnosť cieľa — to sú tie cenné vlastnosti, ktoré pestuje strana, sovietsky štát, celý školský a vôbec výchovný systém v sovietskej mládeži, v sovietskom ľude. Nemožno popierať, že aj sovietski ľudia vo svojej práci pri výstavbe socializmu narážajú na ťažkosti, na prekážky: budovanie novej, beztriednej spoločnosti je dlhý, namáhavý proces, plný nadšenia a hrdinstva, ale aj obetí. No v tomto zápase sovietsky človek nestojí osamelo, bez pomoci kolektíva. Nepodlieha nijakým nihilistickým a pesimistickým náladám. Sovietsky človek, napísal M. Gorkij, je tvorcom nového sveta, neznepokojovaný je otázkami o smysle života, ktoré večne trápia buržoázných intelektuálov, „oplýva dôverou v organizačné sily rozumu, dôverou, ktorú európski intelektuáli, vyčerpaní neplodnou prácou vyrovnáť triedne rozpory, stratili. Cíti sa tvorcom nového sveta, i keď ešte žije v ťažkých podmienkach, ale vie, že utvoriť iné podmienky

je cieľom a vecou jeho rozumovej vôle, preto nemá príčiny, aby bol pesimistom.“³⁴ Socialistická nadstavba, ideológia a rozličné ustanovizne (školy, výchovné inštitúcie, divadlo, film, literatúra atď.) napomáhajú proces formovania sovietskeho človeka. „Musíme vychovať — píše Makarenko — naozajstného človeka, schopného na veľké hrdinstvá, na veľké veci a veľké city, schopného s jednej stránky stať sa hrdinom našich čias, s druhej strany vôbec nie „papuču“ ani človeka, ktorý všetko môže rozdať, môže bez všetkého zostať a chváliť sa — pozrite, aký som ja dobrý človek.“³⁵

Najvýraznejšou črtou sovietskeho človeka je jeho *socialistické vlastenectvo*, *vlastenectvo vyššieho typu*. Vznikalo v ohni revolúcie a občianskej vojny a upevňovalo sa v priebehu boja za vybudovanie socialistickej spoločnosti, aj v krvavých a heroických bojoch Veľkej vlasteneckej vojny 1941—1945. Základom socialistického vlastenectva je socialistický spôsob výroby, socialistické vlastnícke vzťahy, sovietske spoločenské a štátne zriadenie. Jeho ideovým základom je marxizmus-leninizmus, materialistický svetonázor a idea komunizmu, uskutočňovaná v prvej socialistickej krajine sveta. V socialistickom vlastenectve sa spájajú životné záujmy pracujúcich a pokrokové tradície rozličných národov Sovietskeho zväzu. V ňom je láska k vlasti spojená s nenávisťou k nepriateľom. „Musíme, — napísal M. I. Kalinin, — všetkých pracujúcich SSSR vychovať v duchu ohnivého vlastenectva, v duchu nekonečnej lásky k vlasti. Nehovorím o abstraktnej, platonickej láske, ale o láske neústupnej, aktívnej, vášnivej a neskrotnej, o takej láske, ktorá nepozná zľutovanie nad nepriateľom a ktorá sa nezastaví pred nijakou obeťou pre vlasť.“³⁶

Sovietske vlastenectvo je zdrojom pracovného nadšenia, tvorivej iniciatívy sovietskych ľudí, robotníkov, roľníkov, stachanovcov, technikov, vedcov, umelcov. Sovietski ľudia dávajú všetku svoju energiu, schopnosti a nadšenie do služieb svojej socialistickej vlasti. Milujú svoju vlasť, socialistickú vlasť ľudí slobodných, pozbavených vykorisťovania a dedičstva „prekliateho kapitalizmu“. Toto vlastenecké cítenie sovietskeho ľudu sa diametrálne líši od buržoázneho nacionalizmu, prýštieaceho z národnostného útlaku, práve tak ako sa kozmopolitizmus, popierajúci právo národov na nezávislosť, delí od proletárskeho internacionalizmu. Socia-

³⁴ *O sovietskom vlastenectve*. Sborník článkov, Bratislava 1952, 325.

³⁵ A. S. Makarenko, *Vybrané pedagogické spisy* I, Bratislava 1952, 80.

³⁶ M. I. Kalinin, *O komunistické výchově*, Praha 1949, 119.

listické vlastenectvo a proletársky internacionalizmus sú nerozlučne spojené. „Sovietske vlastenectvo nerozdeľuje národy a národnosti, ale naspäť — stmeluje ich do jednej bratskej rodiny. Preto je socialistické vlastenectvo neodlučiteľné od proletárskeho internacionalizmu. V sovietskom vlastenectve nachádza svoj konkrétny výraz proletársky, socialistický internacionalizmus.“^{36a}

Morálnopolitická jednota sovietskych ľudí, ich ideológia, psychológia a morálka sa budú vo zvýšenej miere upevňovať v súvisi s prechodom od socializmu ku komunizmu. V uskutočňovaní troch hlavných predbežných podmienok prechodu ku komunizmu je zahrnutý aj ďalší rast sovietskych ľudí. S nepretržitým rastom celej spoločenskej výroby s uprednostneným rastom výroby výrobných prostriedkov a s pozdvihnutím kolchozného vlastníctva na úroveň všeludového vlastníctva veľmi tesne súvisí vysoký kultúrny rast členov spoločnosti. Sovietski ľudia budú môcť všestranne rozvíť svoje fyzické a psychické schopnosti predovšetkým tým, že získajú dostatok voľného času skrátením pracovného dňa na 6, prípadne na 5 hodín; okrem toho uvedením polytechnickej výchovy budú si môcť slobodne voľiť povolanie a nebudú pripútaní celý život k jednému povolaniu. To predpokladá aj základné zlepšenie bytových podmienok a zvýšenie reálnej mzdy robotníkov a zamestnancov jednak priamym zvyšovaním mzdy v peniazoch, jednak sústavným snižovaním cien článkov hromadnej spotreby. „Len po splnení *všetkých* týchto predbežných podmienok dovedna — píše s. Stalin — bude možné očakávať, že sa práca v očiach členov spoločnosti premení z príťažby „na prvú životnú potrebu“ (Marx), že „práca sa stane z ťažkého bremena potešením“ (Engels), že na spoločenské vlastníctvo sa budú všetci členovia spoločnosti pozeráť ako na nezvratný a nedotknuteľný základ existencie spoločnosti. — Iba po splnení *všetkých* týchto predbežných podmienok dovedna bude možné prejsť od socialistickej poučky „každý podľa svojich schopností, každému podľa jeho práce“ ku komunistickej poučke „každý podľa svojich schopností, každému podľa jeho potrieb.“³⁷

Súdruh Stalin zdôrazňuje, že *prechod od socializmu ku komunizmu nie je jednoduchý, ale složitý a mnohotvárný vec*. To znamená, že aj proces formovania ľudí v tejto vývinovej etape nepôjde hladko, bez rozporov, bez ťažkostí. Aj v socializme vývoj výrobných vzťahov zaostáva za

^{36a} O sovietskom vlastenectve. Shorník článkov, Bratislava 1952, 359.

³⁷ J. Stalin, *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, Bratislava 1952, 58—60.

vývojom výrobných síl, aj tu pôsobia brzdiace spoločenské sily starého sveta v podobe prežitkov minulosti, buržoáznej ideológie, psychológie a morálky. Vyskytnú sa aj tu niektorí neuvedomelí, ľahkomyselní ľudia, aj medzi vedcami a umelcami prejavili sa donedávna vplyvy buržoáznej ideológie, kozmopolitizmu a objektivismu a nájdu sa ešte aj otvorení záškodníci, agenti buržoázie.

Proces formovania sovietskych ľudí sa deje v ostrom boji nového so starým; socialistické uvedomenie a ideológia víťazia postupne, nie odrazu nad prežitkami buržoáznej ideológie, súkromnovlastníckej psychológie a morálky. Úspechy v socialistickej výstavbe nevedú k zmierneniu, ale k zostreniu boja. Kapitalizmus existuje na značnej čiaske sveta a preto jeho vplyvy sú ešte živé. Sovietski ľudia sa v namáhavom hrdinskom boji zbavujú týchto posledných prežitkov minulosti. Je pochopiteľné, že proces formovania nových ľudí u nás, v ľudovej demokracii je ešte sľožitejší, ťažší, zdĺhavejší a protikladnejší: u nás prežitky buržoáznej ideológie, psychológie a morálky sú omnoho silnejšie a okrem toho v našom štáte neboli doteraz likvidované úplne nepriateľské triedy. Z toho vyplýva, že u nás sú ešte menej na mieste „pocity blahovôle a uspokojenia“ z úspechov, že je nevyhnutné skoncovať s ľahkomyselnosťou a s nedostatkom revolučnej bdlosti.

5. FORMOVANIE SOCIALISTICKÉHO ČLOVEKA V ĽUDOVEJ DEMOKRACII

Proces formovania ľudí v ľudovej demokracii prebieha v podstate a vo všeobecnosti v tých istých podmienkach, ako to bolo v prvej fáze vývinu sovietskej socialistickej spoločnosti: obdobie prechodu od kapitalizmu k socializmu, aj keď má svoje zvláštne a rozmanité formy, je v podstate revolučnou premenou spoločnosti pod vedením robotníckej triedy v podobe diktatúry proletariátu. Základňou tohto procesu je proletárska revolúcia, likvidovanie nepriateľských tried a vyvlastnenie výrobných prostriedkov. V ľudových demokraciách boli tu niektoré zvláštnosti: predovšetkým ľudovodemokratické krajiny mohli nastúpiť na cestu socializmu v dôsledku víťazstva Červenej armády nad fašizmom vďaka pomoci, ktorú im Sovietsky sväz poskytoval hneď po oslobodení. Nebolo tu ani občianskej vojny, ani intervencie a okolnosť, že v boji za národnú a štátnu nezávislosť sa zúčastnili aj niektoré pokrokové sľožky buržoázie, zapríčinila, že v prvej etape vývoja ľudovej demokracie ne-

boly vyvlastnené všetky výrobné prostriedky a že až v druhej etape, po vyriešení úloh buržoáznodemokratickej revolúcie, po zlomení odporu reakčných buržoázných politických strán bolo možné pristúpiť k všestrannému a dôslednému riešeniu cieľov a úloh socialistickej revolúcie.

Tieto objektívne podmienky, *pomalšie tempo utvárania a rozvíjania socialistickej ekonomiky dodávajú procesu formovaniu ľudí u nás niektoré zvláštnosti*. Kapitalistické živly v našom poľnohospodárstve sú ešte pomerne silné. Buržoázia je porazená, no nie je úplne likvidovaná. V dôsledku toho sú tu veľmi silné a živé prežitky buržoáznej ideologie, psychologie a morálky. Krátka existencia tzv. „Slovenského štátu“ znamenala zosilnenie najnebezpečnejších prežitkov minulosti, politických a národnostných predsudkov, klerikalizmu a vôbec tmárstva. Táto tradícia ešte žije, pôsobí a ovplyvňuje ľudí. Udržiava a zosilňuje ju aj zahraničná propaganda, najmä rozhlas. *Toto zapríčiňuje, že proces formovania ľudí v našej vlasti je složitý, protikladný, zdĺhavý, no na druhej strane treba povedať, že prekážky a ťažkosti, ktoré nám tu stoja v ceste, prekonávame ľahšie, lebo sa opierame o pomoc Sovietskeho sväzu, o pomoc sovietskych stachanovcov, technikov, novátorov, vedcov, umelcov atď.*

Socialistická výstavba aj v našej vlasti sa uskutočňuje v smere pôsobenia ekonomického zákona „bezpodmienečného súladu medzi výrobnými vzťahmi a rázom výrobných síl“ (Stalin). Umožnená je tým, že boli zospoločenštené výrobné prostriedky, že prešli do vlastníctva pracujúceho ľudu, že bol odstránený systém vykorisťovania, že sa vytvárajú socialistické formy hospodárstva.³⁸ Mohutný rozvoj výrobných síl a našej socialistickej ekonomickej základne je možný preto, že za pomoci slávnej Červenej armády aj u nás r. 1945 zvíťazil náš pracujúci ľud a že naša robotnícka trieda, vedená Komunistickou stranou Československa, vzala do svojich rúk politickú a hospodársku moc. Toto je základná skutočnosť, ktorú musíme mať na zreteli pri skúmaní otázky formovania nových ľudí v našej vlasti. Tu je rozhodujúcim faktom to, že výrobné prostriedky, fabriky, bane, železnice, lesy, polia a celé bohatstvo krajiny patrí ľudu, že budujeme svoj socialistický priemysel a družstevnícke poľnohospodárstvo, že naši ľudia pracujú pre seba. Pohnútkou rozvoja výroby u nás nie je shon za ziskom, konkurencia, špekulácia, ale fakt, že továrne, závody, polia patria robotníkom a roľníkom. Súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov plodilo iba anarchiu vo výrobe, nezamestnanosť,

³⁸ J. Stalin, *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, Bratislava 1952, 8—9.

hlad a biedu, zatiaľ čo socialistická výroba a socialistické vlastnícke vzťahy vedú k nebývalému pracovnému nadšeniu, k vyššej produktivite práce, k blahobytu širokých ľudových vrstiev. Veľký rast našej socialistickej výroby a ekonomiky znamená aj prevratné zmeny v našom spoločenskom živote, vo vedomí ľudí, v celej nadsťavbe.

Kým v buržoáznej predmníchovskej republike výroba s roka na rok klesala, hospodárstvo sa zmiatlo v krízach, rástla nezamestnanosť (r. 1937 bolo až 738.300 nezamestnaných), klesala životná úroveň, mzdy a platy, výdavky na sociálne, zdravotné, kultúrne potreby, zatiaľ čo dnes niet u nás krízy, hladu a nezamestnanosti a naša výroba, naše hospodárstvo napriek ťažkostiam a veľkým stratám, ktoré nám zapríčinila záškodnícka činnosť Slánskeho a jeho bandy — rastie s roka na rok. S. Klement Gottwald hovoril na celoštátnej konferencii KSČ dňa 16. decembra 1952 v Prahe o obrovskom rozmachu nášho socialistického priemyslu. Za štyri roky päťročnice, za r. 1949—1952 vzrástla hrubá výroba všetkého priemyslu o 82 % a dosiahla takmer dvojnásobok (197 %) úrovne predvojnového roku 1937. Priemerný každoročný prírastok výroby za posledné štyri roky bol vyše 16 %. U nás sme za štyri roky (1949—1952) dosiahli rovnaké zvýšenie ťažby kamenného uhlia ako za 24 rokov v predmníchovskej republike — asi o 2,400.000 ton. Ťažba hnedého uhlia sa za ten istý čas zvýšila o 9 miliónov ton. Elektrickej energie sa vyrobilo r. 1952 takmer trikrát viac ako r. 1937, surovej ocele vyše 3,7 milióna ton v porovnaní s 2,3 miliónov ton r. 1937.³⁹ Podobný veľký prerod — prechod od individuálneho hospodárenia ku kolektívnemu — prekonáva aj naše poľnohospodárstvo. V jednotných roľníckych družstvách II. a IV. typu je sdružené 289.401 roľníckych hospodárstiev s výmerou poľnohospodárskej pôdy 2,337.425 ha. Rastlinná výroba bola r. 1952 oproti r. 1948 vyššia u pšenice, jačmeňa, olejnin, cukrovky, zemiakov, ľanu, konopí, v živočíšnej výrobe stav hospodárskych zvierat je vyšší u všetkých druhov okrem sliepok (u hovädzieho dobytku o 24 %, kráv o 20 %, ošípaných o 74 %, prasníc o 42 %, oviec o 131 %, u sliepok nižší o 5 %). So zvyšovaním hektárových výnosov a úžitkovosti hospodárskych zvierat súvisí aj mechanizácia poľnohospodárskych prác. Posledný rok päťročnice kladie pred naše hospodárstvo ešte väčšie úlo-

³⁹ Klement Gottwald, *Politická a organizačná práca strany a návrh nových stanov strany*. Referát na celoštátnej konferencii strany v Prahe 16. decembra 1952, Bratislava 1952, 11—12.

hy. „Úlohy hospodárskeho plánu na r. 1953 — povedal s. Kl. Gottwald na celoštátnej konferencii strany — vychádzajú z očakávaného splnenia úloh r. 1952 a sú značne vysoké. Stanovia rast hrubej výroby priemyslu o 18,4%, rast objemu investícií vo všetkých odvetviach národného hospodárstva o 18%, rast produktivity práce v priemysle o 15,1% a v stavebníctve o 12,2%, sníženie vlastných nákladov v priemysle o 5,9%, vzrast obratu tovaru v štátnom a družstevnom maloobchode o 3,2% atď.“⁴⁰

Materiálna základňa, ktorá sa u nás vytvára budovaním ťažkého priemyslu, baníctva, hutníctva a strojárstva, veľkolepé stavby socializmu na Ostravsku, v Kunčiciach, na Orave, na Považí, na východnom Slovensku atď. umožňuje vzostup blahobytu našich pracujúcich, sociálnu starostlivosť, rozšírenie zdravotníckej služby, mohutný rozmach našej kultúry, nášho školstva, vedy, umenia, rozhlasu, filmu, divadla, literatúry atď. Naša rozvíjajúca sa nová socialistická nadstavba stáva sa mocnou oporou hospodárstva. Budovaním socialistického priemyslu a kolektívneho poľnohospodárstva, mechanizáciou poľnohospodárskych prác zatlačujeme kapitalistické živly v poľnohospodárskej výrobe. Socializmus nemožno vybudovať bez socializácie dediny. *Socialistická nadstavba a ideológia, epierajúca sa o politiku našej KSČ a nášho ľudovodemokratického štátu, mocne napomáha proces, v ktorom ide o likvidovanie buržoáznej ideológie, súkromnovlastníckej psychológie a morálky vo vedomí našich pracujúcich.*

V rámci budovania socializmu v našom štáte za pomoci českej robotníckej triedy uskutočňuje sa hospodárska výstavba Slovenska. „Osobitnou kapitolou — povedal s. Klement Gottwald na poslednej celoštátnej konferencii strany — je rozvoj priemyselnej výroby na Slovensku. Na Slovensku dosiahne tohto roku hrubá priemyselná výroba štyri a jednu štvrtinu násobku výroby predvojnovkej a dvojnásobku výroby na začiatku päťročnice.“⁴¹

Búrlivý rozvoj priemyslu na Slovensku má za dôsledok aj zmenu hospodárskej a spoločenskej štruktúry a znamená súčasne aj mohutný rast, kvantitatívny a kvalitatívny, našej robotníckej triedy. Socialistickou industrializáciou Slovenska, ktorej plán v celej konkrétnosti, šírke a hĺbke rozviedol na IX. sjazde Komunistickej strany Československa

⁴⁰ Tamže, 26.

⁴¹ Tamže, 12.

v máji 1949 s. Viliam Široký,⁴² odstraňuje sa odveká slovenská bieda, vyrovnáva sa rozdiel, ktorý je medzi českými krajinami a Slovenskom, čiže prakticky sa vyrieši aj národnostná otázka, ktorú buržoázia nevedela vyriešiť. Nesmierne bohatstvá Slovenska dnes už neležia nevyužitú: rudy, lesy, suroviny, toky riek, spútané priehradami a vyrábajúce obrovské množstvo energie našim závozom — to všetko mení Slovensko v krajinu šťastných ľudí. Nové priehrady, hydrocentrály (Váhostroj) dodávajú elektrickú energiu viac ako 80 závozom, lacnou energiou budú zásobované aj naše družstevné dediny, nemocnice, školy, kultúrne domy atď. R. 1951 bola na Slovensku priemyselná výroba tri aj polkrát vyššia ako r. 1937, v uplynulom roku 1952 stúpila na štyri aj polkrát. R. 1952 sa uviedly do prevádzky desiatky ďalších nových priemyselných závozov a objektov. Spolu s novými fabrikami a stavbami vyrastá aj nová uvedomelá robotnícka trieda, rastie počet kvalifikovaných robotníkov, majstrov, technikov, novátorov, rozširuje sa sieť odborných škôl a začaly pracovať aj štátne pracovné učilištia pre výchovu dorastu pre náš priemysel.

Socializmus preniká aj na slovenskú dedinu, mení sa aj jej tvár: do družstevného sektoru patrí dnes už asi 950.000 hektárov pôdy bez medzí, r. 1952 mali sme už šesťkrát viac stredísk STS ako r. 1951. Koncom r. 1952 bolo na Slovensku 1696 JRD III. a IV. typu. Na našich dedinách využívajú stroje, vedu, najpokrokovejšiu agrotechniku a zootechniku, zvyšuje sa produktivita ľudskej práce, výnosy sú vyššie o 20—25 %. To, pravda, neznamená, že socialistický prerod našej dediny prebieha hladko, bez ostrého triedneho boja s dedinskými boháčmi, so záškodníkmi a nepriateľmi socializmu; nemalou brzdou sú tu aj prežitky minulosti, súkromnovlastníckej psychológie, morálky, rozličné predsudky, povery, náboženské tmárstvo.

Rozvoj socialistického priemyslu a družstevnej veľkovýroby ide ruka v ruku so zlepšením hmotného, spoločenského, zdravotného a kultúrneho polozenia nášho ľudu. Tak napr. v porovnaní s r. 1937 úmrtnosť sa u nás snížila o 17 %, pôrodnosť sa zvýšila o 27 %. Veľký rozmach sa javí v našej kultúre: školy všetkého druhu stoja k dispozícii našim pracujúcim, večerné školy, špeciálne kurzy a školenia ich pripravujú pre

⁴² Viliam Široký, *Za šťastné Slovensko v socialistickom Československu*, Bratislava 1952, 167—183. V súvisi s týmto porovn. *Plán hospodárskeho, sociálneho a kultúrneho povznesenia Slovenska*, ktorý predniesol s. Široký na celoslovenskej krajinárskej konferencii KSČ v Banskej Bystrici v dňoch 16. a 17. mája 1937 v diele *Za šťastné Slovensko v socialistickom Československu*, 8—27.

rozličné zamestnania a poskytujú im — okrem odbornej kvalifikácie — aj všeobecnú a politicko-ideovú výchovu v duchu nesmrteľného učenia marxizmu-leninizmu. Rozhlas, noviny, divadlá, umelecké ľudové súbory, kiná, výstavy, v obrovských nákladoch vydávaná literatúra, politická, odborná aj krásna — to všetko svedčí o mohutnom kultúrnom rozmachu, o socializácii kultúry, umenia, vedy. Naše vrcholné vedecké inštitúcie, Československá akadémia vied, Československá akadémia poľnohospodárskych vied, Slovenská akadémia vied aj Československá spoločnosť pre šírenie politických a vedeckých znalostí svojou organizovanou, sústavnou a podnetnou činnosťou napomáhajú nielen rozvoj kultúry, vedy, myslenia, ale účinne spolupracujú aj pri riešení teoretických a praktických otázok našej socialistickej výstavby.

Naše socialistické hospodárstvo mohutne rastie. Pracujúci ľud Slovenska kráča pod vedením našej KSČ na širokom pracovnom a bojovnom fronte k svojmu šťastnému socialistickému zajtrajšku. „Staré, kapitalistické Slovensko — vyhlásil s. Široký — so svojou zúfalou bezperspektívou biedou, so svojou strašlivou zaostalosťou, staré kapitalistické Slovensko, ktoré nemalo pre svojich synov a dcéry často ani kúsok tvrdého chleba, Slovensko hromadného vystahovalectva, masovej biedy na jednej strane, a buržoáznej a veľkostatkárskej rozpínavosti na druhej strane, toto Slovensko patrí nenávratne minulosti. Pred našimi očami vyrastá nové Slovensko, Slovensko pokrokové, Slovensko, kde pánom všetkých bohatstiev, hospodárom a vládcom je pracujúci ľud. Pre seba, pre svoje deti pracujú a budujú robotníci, roľníci, technici, úradníci.“⁴³ V tomto boji za nové, pokrokové Slovensko, z pracovného nadšenia vyrastajú naši zlepšovateľia, novátori, úderníci, technici, majstri, všetci tí, ktorí budujú Ostravu a Kunčice, hydrocentrálu pri Púchove alebo Trať družby. Napriek rozličným prekážkam, technické a racionálne zdokonaľovanie výrobného procesu pokračuje, produktivita práce sa zvyšuje, vlastné náklady sa snižujú, mäkké normy sa odstraňujú atď. Naši pracujúci sa učia najmä od sovietskych stachanovcov, od s. Lýdie Korabelnikovej, od s. Bykova, Privalova, Bridka a i. Veľmi silne ovplyvňuje našich pracujúcich to, čo sa deje v Sovietskom sväze, na gigantických stavbách komunizmu. Keď bol napr. daný do prevádzky Volžsko-donský kanál, veľké nadšenie sa zmocnilo budovateľov našich vodných stavieb. Socialistické súťaženie a záväzky nadobúdajú veľké rozmery.

⁴³ Tamže, 236.

Stavby socializmu stávajú sa vecou všetkých pracujúcich: problémy stavby (dobrá organizácia práce, prísun materiálu, skracovanie termínov, vyhodnocovanie výsledkov atď.) prediskutujú sa na spoločných poradách vedenia, majstrov a robotníkov. Vzniká vedomie kolektívnej zodpovednosti, mocného zápalu za spoločnú vec, za socializmus. Takéto kolektívy pracujú už na mnohých našich stavbách. Z najlepších novátorov, zlepšovateľov, technikov, majstrov a robotníkov utvárajú sa sbory technologov. Ich úlohou je zhospodárniť, zdokonaľiť výrobu, urýchliť celkový výrobný proces, odstrániť fluktuáciu a absenciu, odstrániť fyzickú námahu, zlepšiť kvalitu výrobkov. Zdokonalený výrobný proces v našom hospodárstve, vynikajúce pracovné výkony našich úderníkov, novátorov, zlepšovateľov, technikov a majstrov prinášajú miliónové úspory a sú závažným príspevkom v boji za socializmus, za mier.

Vynikajúce pracovné výkony v našej výrobe nie sú ojedinelé. Dnes nie sú to už len jednotlivci, ale hnutie novátorov a zlepšovateľov nadobúda široké rozmery. Úderníctvo sa stáva masovým javom, veľkou školou pracujúcich. Vo výrobe, ktorá vyžaduje nielen manuálnu zručnosť, ale aj premyslené metódy riadenia pracovného procesu, naši novátori a zlepšovatelia pristupujú k teoretickému štúdiu, k odbornej literatúre, opierajúc sa o prax, najmä o bohaté sovietske skúsenosti. Preto je „knížná teória postavená na hlavu“, preto sa lámu staré, mäkké normy a „neoblomné zákony“ a tvoria sa nové. Dnes niet pracujúceho v našich závodoch, ktorý by nebol počul o hrdinoch našej výroby, o prvých a najprednejších príslušníkoch našej spoločnosti, o s. V. Svobodovi, Doutnáčovi, Miskovi, Kyzlinkovi, o s. A. Radvanovej, M. Pohorelcovej a o stovkách a tisícoch ďalších. Príklad týchto vzorných budovateľov socializmu podnecuje masy pracujúcich našich závodov a družstevných polí, ktorí sa zapájajú do vyšších foriem socialistického súťaženia. Všetci ďakujú za svoje úspechy, za svoj rast, ako vyhlásila s. M. Pohorelcová, ktorá bola vyznamenaná Radom práce a ktorá už od 21. decembra 1951 pracuje na úlohách druhej päťročnice — nášmu ľudovodemokratickému zriadeniu, našej strane a vláde. V tvrdej, ťažkej práci, ktorá sa jej zdala nezvládateľná, vyrastala — hovorí s. Pohorelcová — povzbudzovaná majstrom-komunistom. „A nielen v práci ma povzbudzoval, ale začal ma tiež oboznamovať s dejinami strany. Hovoril mi, koľko musela strana pretrpieť, koľko najlepších jej členov položilo svoje životy, aby nám zabezpečili krajšiu budúcnosť, ktorú si my dnes so dňa na deň radostnejším tempom budujeme. Nad týmto som neraz premýšľala celé hodiny

a nakoniec sa to najlepšie prejavovalo v mojom zvýšenom výkone. Pri tejto práci ma neustále povzbudzoval elán a slávny boj našej strany.“⁴⁴

Historický materializmus učí, že je zákonitá súvislosť medzi rozvojom nášho socialistického hospodárstva a našej novej nadstavby. Budujeme u nás — vyhlásil s. V. Široký — nielen nové fabriky, mosty, hydrocentrály, ale vo veľkej vyhni výstavby sa tvorí a stvárnjuje aj „*nový socialistický človek, predovšetkým človek s novým, socialistickým postojom k práci*.“⁴⁵ Tento proces nie je však pasívny, nie je to živelné vyrastanie ľudí, jednostranné pôsobenie ekonomiky na spoločenské vzťahy a smýšľanie ľudí. Rozhodujúci význam v týchto premenách má naša KSC a s ňou náš ľudovodemokratický štát, ktorý riadi naše hospodárstvo, usmerňuje spoločenský život a aktívne napomáha výchovu nového, socialistického človeka. Pod aktívnym vedením strany a štátu, pôsobením masových organizácií, najmä ROH a ČSM, výchovných a iných inštitúcií rozvíjajú sa nové, socialistické vzťahy, vzniká nový pomer k práci, ku kolektívu, k ľuďom, k vlasti, *všetky skryté a kapitalistami potlačované vlohy individuality sa uvoľňujú a rodia sa noví, socialistickí ľudia, hrdinovia práce, nadšení budovatelia socializmu, statoční socialistickí vlastenci*. Pod vplyvom nového spoločenského prostredia, pôsobením socialistických výrobných, spoločenských a ideových vzťahov odstraňujú sa medzi pracujúcimi našej vlasti národnostné, náboženské a iné rozdiely, likviduje sa zlé dedičstvo kapitalizmu. *Do psychického ustrojenia našich ľudí prechádza všetko, čo bolo pokrokové, revolučné, ľudové v našej minulosti: naši uvedomelí, socialistickí ľudia nevyrastajú teda len pod vplyvom ekonomiky, v budovateľskom nadšení, ale sú formovaní aj pokrokovými odkazmi našej minulosti. Pod vplyvom týchto pokrokových, revolučných ideí naši noví ľudia, povedal s. Klement Gottwald, „rozširujú stále svoj duševný horizont, zdokonaľujú svoj socialistický svetový názor, poznávajú dejiny svojho národa, milujú svoje povolanie a zlepšujú svoju kvalifikáciu*.“ Pracujúci našej vlasti sa hrdó hlásia k našim národným hrdinom, k Švermovi a Nálepkevi, k životu a dielu J. Fučíka a P. Jilemnického, k odkazom a dielam pokrokových dejateľov, vedcov a umelcov našej minulosti.

Prestavba starej, buržoáznej spoločnosti v novú, socialistickú nedeje

⁴⁴ Časopis Smena, Bratislava 18. decembra 1952.

⁴⁵ V. Široký, *Za šťastné Slovensko v socialistickom Československu*, Bratislava 1952, 160.

sa a nemôže sa diať, ako sme to už niekoľkokrát zdôraznili, odrazu, bezbolestne, bez zápasov, bez ťažkostí. Socialistická uvedomelosť našich ľudí vzniká a vyvíja sa v ostrom, triednom boji, v ktorom sa likvidujú pozostatky kapitalistického zriadenia a kapitalistické prežitky vo vedomí ľudí. Lenin zdôrazňoval, že socializmus musíme budovať aj so starými ľuďmi, s takými, ktorí sú ešte zafixovaní zvykmi, predsudkami a poverami starej vykorisťovateľskej spoločnosti. „Robotník nikdy nebol oddelený od starej spoločnosti čínskym múrom. Aj v ňom sa uchovalo veľa tradičnej psychologie kapitalistickej spoločnosti. Robotníci budujú starú spoločnosť bez toho, aby sa premenili na nových ľudí, ktorí by boli čisti od bahna starého sveta a stoja v tomto bahne ešte po kolená. Treba rozmýšľať o tom, ako by sa očistili od tohto bahna. Bolo by najväčšou utópiou myslieť si, že sa to dá urobiť rýchle. To by bola utópia, ktorá by prakticky umiestila socializmus iba do oblakov.“⁴⁶ Proces, v ktorom podľa slov Gorkého víťazí „ľudský človek“, je dlhý a bolestný. Nie je možné za niekoľko rokov zlikvidovať „zvrátené spoločenské vzťahy“, kde „peniaze sú podstatou všeobecného zvrátenia individuality“ (Marx), kde chladný egoizmus „tržných vzťahov“, kúpy a predaja, ponuky a dopytu je považovaný za absolútny, nezvratný znak ľudskej „nezmeniteľnej prirodzenosti“. V kapitalistickej spoločnosti všetko je iba trh, ponuka a dopyt, niet tu nič svätého a čistého, ako napísal Dobroľubov, niet ľudskej ctnosti, osobnej slobody, úcty k zákonu, viery a lásky, všetko je tu samá spupnosť, surovosť, choromyseľnosť, lož, ničomnosť.

Toho bahna, ktoré treba odstraňovať, je ešte hodne. Kapitalizmus má silnú oporu na dedine, nepriatelia socializmu, kde len môžu, sabotujú našu prácu, prenikajú do strany, do štátneho aparátu, do verejných inštitúcií a snažia sa vývoj vrátiť späť. Bandy špiónov, diverzantov a zradcov boli v ľudovodemokratických krajinách odhalené a rozdrvené. Osud, aký stihol Trajču Kostova, Rajka, Slánskeho neminie ani Gomulku, Tita a ostatných zradcov a kozmopolitických a buržoáznonacionalistických špiónov. K týmto zradcom sa radia svojou podkopnou prácou aj fanatickí služobníci Vatikánu, najmä z kruhov vysokého kňazstva.

Prežitky starého sveta, buržoáznej ideologie, súkromnovlastníckej psychologie a morálky sú živé ešte aj medzi našimi pracujúcimi. Boj starého s novým odohráva sa aj vo vedomí a myšliach našich úderníkov, zlepšovateľov, novátorov. Odstránením kapitalistického systému miznú síce tieto

⁴⁶ V. I. Lenin, *Sočinenija* XXIII, 490.

prežitky, no zachovali sa ešte nositelia buržoáznych názorov a buržoáznej morálky. Preto slová, ktoré povedal tajomník ÚV KSSS s. N. Michajlov na slávnostnom smútočnom zasadaní v Moskve k 29. výročiu úmrtia V. I. Lenina, platia v našich pomeroch viacnásobne: „Od všetkých sovietskych ľudí sa vyžaduje vysoká politická bdelosť, ktorá vylučuje všetky prejavy shovievavosti a idiotskej choroby bezstarostnosti, bdelosť, ktorá varuje nepriateľov pred pokusmi o záškodníctvo a ktorá pomáha odhaľovať nepriateľskú agentúru, nech sa skrýva pod akoukoľvek maskou. Bdelosť musí byť našou stálou účinnou zbraňou.“⁴⁷

Súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov rozdeľovalo ľudí, z neho vznikalo všetko spoločenské zlo, vykorisťovanie, sociálny a národný útlak, náboženské a iné predsudky, zatiaľ zo socialistického spôsobu výroby, zo socialistického vlastníctva sa formuje nová tvár našich ľudí: ich smysel pre prácu, pre kolektív, ich čínorodá láska k vlasti, ich obetavosť, hrdé priznávanie sa k pokrokovým tradíciám našej minulosti, ich vysoká socialistická uvedomelosť — solidarita s pracujúcimi celého sveta. V tomto boji s prežitkami minulosti, s poverami a tmárstvom, s buržoáznymi ideologiami začína sa formovať morálno-politická jednota nášho pracujúceho ľudu, robotníkov, družstevných roľníkov a ľudovej inteligencie. Nové spoločenské vzťahy sú základom novej, socialistickej morálky našich ľudí. *V budovateľskej práci, v socialistickom súťažení sa naši pracujúci stretávajú spoločným veľkým cieľom — bojom za uskutočnenie socializmu.* Na čele tohto boja sú naši úderníci, novátori, zlepšovateľia, brigádnicí-hrdinovia socialistickej práce, naši noví, *socialistickí ľudia.* V nich predovšetkým vzniká nová psychologia a morálka (vedomie cieľa, vysoká politicko-ideová uvedomelosť, pevný charakter, vytrvalosť, obetavosť, revolučný rozmach), v ktorej *všestranný rozvoj jednotlivca je nerozlučne spätý so záujmami celku, národa, vlasti, pracujúcich celého sveta.* V socializme sa všestranne rozvíja nová osobnosť človeka, menia sa podstatne spoločenské vzťahy, znamenajúce zrovnoprávnenie národov a rás, skutočné oslobodenie aj ženy, rodiny, manželstva z kapitalistického jarma. „Mladé socialistické pokolenie — napísal A. A. Ždanov — musí byť pevné, optimistické, neľakajúce sa prekážok, vzdelané, ideove na výške, s veľkými kultúrnymi a morálnymi požiadavkami.“ Takéto mladé, socialistické pokolenie začína sa rodiť aj u nás, v našej vlasti.

⁴⁷ Pod zástavou Lenina, pod vedením Stalina, vpred k víťazstvu komunizmu! Bratislavská Pravda, 23. januára 1953.

Formujú sa noví, socialistickí ľudia s novou ideológiou, psychológiou a morálkou. *Najhlbšie a najplnšie sa tieto nové psychické črty, táto nová morálno-politická tvár našich ľudí prejavuje v ich socialistickom, čínom rodod vlastenectve, v láske k národu a vlasti, v láske k Sovietskemu sväzu, v oddanosti k nepremožiteľnému táboru mieru, pokroku, socializmu.* To je cesta, ktorá vedie našich ľudí po stopách sovietskych ľudí k vyššej etape ľudskosti — k socialistickému humanizmu.

6. SOCIALISTICKÝ HUMANIZMUS

Výstavbou socializmu, zmenou hospodárskej a politickej štruktúry menia sa u nás aj ľudia, vychovávajú sa nové, socialistické generácie. Na tejto novej základni odohráva sa složitý proces formovania ľudí, vznikajú nové spoločenské vzťahy, vzťahy pozbavené vykorisťovania, útlaaku, neľudskosti. Začína sa tvoriť nový, socialistický humanizmus.

Humanizmus nie je teda niečo raz na vždy dané, nejaký abstraktný, nadčasový pojem, ale proces, v ktorom sa ľudstvo zo stavu otroctva, zo stavu slepej závislosti od prírodných a spoločenských síl dostáva do ríše voľnosti. Jeho uskutočňovanie deje sa cez búrlivé, revolučné premeny hospodárskeho, sociálneho a duchovného života. Vidiny nového sveta, sny o ľudstve vyrastali často z podmienok, ktoré neboli zrelé; takéto utópie predchádzali svoju dobu a boli vo väčšine jej nesmelým, hmlitým a ideologicky pokriveným odrazom. Názory o ľudskosti a sama „ľudskosť“ ako historický jav prebýjali sa v dejinách cez tvrdé, ťažké zápasy medzi triedami, v krvavých zápasoch boli nastolované ako heslá, ako programy a ideály nových, pokrokových tried — bojujúcich za odstránenie vykorisťovania, hospodárskeho, sociálneho a ideologického útlaaku. V tomto procese, neobyčajne komplikovanom so stránky ideologického prejavu, menil sa aj človek, jeho názory, zvyklosti, morálka. Nemožno popierať, že keď sa na spoločenský vývoj dívame ako na striedanie sa spoločensko-hospodárskych formácií, spozorujeme, že každý ďalší vývinový stupeň, nová formácia znamenali pokrok hospodársky, sociálny a myšlienkový. Pritom si nesmieme veci zjednodušovať, vulgarizovať a myslieť si, že hospodársky a technický pokrok znamenal súčasne, v tej istej etape, *vždy* aj mravný pokrok. Stačí tu pripomenúť Engelsove slová, podľa ktorých vznik súkromného vlastníctva, tried a štátu, t. j. triednej, otrokárskej spoločnosti javí sa „degradáciou, hriechnym pádom s jedno-

dluchej mravnej výšky starej rodovej spoločnosti“.⁴⁸ No napriek tomu, že každá ďalšia spoločensko-hospodárska formácia znamená v porovnaní s predošlou pokrok, treba konštatovať, že všetky doterajšie stupne spoločenského vývinu (vynímajúc prapôvodnú rodovú spoločnosť, kde ľudia žili v otrockej závislosti od prírody) — mali rovnakú vykorisťovateľskú ekonomickú základňu. Za ten čas, kým táto ekonomická základňa ostávala nezmenená, všetky úsilia po zošľachtení ľudí, všetky humanistické snahy, programy a ideály historicky nevyhnutne nadobúdali formu vidín, utópií. Humanizmus sa stáva skutočnosťou iba v socializme, lebo až tu vznikajú objektívne, materiálne podmienky pre všestranné oslobodenie človeka.

Netvrdíme, že so vznikom socializmu javí sa hneď aj socialistický humanizmus v nejakej vykryštalizovanej forme. Aj doterajšie „nábehy“ k humanizmu, v smysle neurčitej, buržoáznej náplne tohto pojmu, prejavujúce sa v pokrokových prúdeniach doby, v etapách rozmachu nových spoločenských, triednych síl — sú plodom mimoriadne komplikovaného pôsobenia objektívnych podmienok a subjektívnych faktorov. To, čo je „ľudské“, často sa nevyzdvihovalo ako skutočne ľudské, a za ľudské funkcie sa považovali v podstate „živočíšne funkcie“ (jedlo, pitie, plodenie, prípadne ešte bývanie, ozdoba atď.) „Zvieracie v človeku sa stáva ľudským, ľudské zvieracím.“⁴⁹ K otázke ľudskosti, formovania ľudí neprizeralo sa s hľadiska konkrétnej situácie, s hľadiska vzájomného pôsobenia vonkajších (rozhodujúcich) a vnútorných činiteľov. V podmienkach vykorisťovateľských spoločností prevládali falošné idealistické teórie o človeku ako o bytosti „hotovej“, abstraktnej, „stvorenej“ bohom, alebo neskôr, keď pod tlakom progresívnych spoločenských síl sa prejavovali materialistické, viac menej živelné náhľady — idealizmus robil ústupky vo forme pozitivistického chápania „nemeniteľnej“ ľudskej prirodzenosti. Marxizmus dokázal nevedeckosť týchto teórií, a stojac na pevnom materialistickom základe, riadiac sa dialektickou metódou, poukázal na *složité súvislosti medzi tým, čo má človek spoločného so zvieratmi a tým, čím sa od nich kvalitatívne líši*. Iba takto bolo možné odhaliť podstatu „odcudzenia človeka“, proces, v ktorom v dôsledku vlády súkromného vlastníctva „zvieracie v človeku stávalo sa ľudským a ľudské zvieracím.“

⁴⁸ F. Engels, *Pôvod rodiny, súkromného vlastníctva a štátu*, Bratislava 1950, 124.

⁴⁹ K. Marx, *Ekonomicko-filozofické rukopisy (1844)* v zborníku K. Marx — B. Engels, *O umění a literatuře*, Praha 1951, 51.

Problém ľudskosti až teraz mohol byť postavený ako proces realizujúcej sa ľudskosti v závislosti od hospodársko-spoločenských a tiež aj vnútorných (fyziologicko-psychických) podmienok. „Záhada“ ľudskosti v dejinách sa odhaľovala: „v životných podmienkach proletariátu dosiahly všetky životné podmienky dnešnej spoločnosti vrchol neľudskosti“; nastala nevyhnutnosť vzbury proletariátu proti tejto neľudskosti, nevyhnutnosť oslobodenia sa. No proletariát „sa nemôže oslobodiť sám, ak nezruší svoje vlastné životné podmienky. Nemôže zrušiť svoje vlastné životné podmienky, ak nezruší *všetky* neľudské životné podmienky dnešnej spoločnosti, ktoré sú sústredené v jeho postavení.“⁵⁰ Marx a Engels presvedčivo dokázali, že ľudia sa oslobodzovali z prírodných a spoločenských pút nie preto, že si vytvorili „ideál Človeka“, ale preto, že im to „predpisovali a dovoľovali existujúce výrobné sily.“⁵¹ Takto bola odhalená ľudskosť a neľudskosť ako historická kategória. *Miesto abstraktného „Človeka“ zjavil sa konkrétny, historický človek, ktorý sa rodí, rastie, vyvíja, umiera, ktorý sa mení a diferencuje v složitom, dialektickom pôsobení objektívnych a subjektívnych podmienok.* V dlhom, historickom procese, kde prírodno-zemepisné vplyvy (kozmetické, klimatické, svetlo, teplo, zima, vlhko a pod.) pôsobili cez premenlivé formy výroby a kde aj sociálne sily majúce skôr „fatálny“ charakter (vojny, epidémie, choroby, hlad, bieda) sa menili podľa stupňa spoločenského vývinu formovala sa ľudská osobnosť, upevňovali a diferencovali sa podmienené reflexy ako složité reakcie a akcie organizmu v súvisi s premenlivými podmienkami vonkajšieho prostredia. V tomto procese získavali ľudia relatívne stále črty a vlastnosti, podmienené charakterom spoločenského prostredia a prenášané s pokolenia na pokolenie. Táto diferenciácia ako typická diala sa *na základe triednej príslušnosti a uvedomelosti ľudí, no bola sprevádzaná aj rozmanitou škálou subjektívne odstupňovaných zvykov, citov, myšlienok, skutkov.* Všeobecnú otázku, ako sa spoločenské bytie odráža v spoločenskom vedomí, nie je možné hlbšie osvetliť bez aplikovania učenia I. P. Pavlova o signálnych sústavách. Musí sa skúmať, ako sa javí človek v historicky premenlivej situácii, ako vypestúva v sebe nové podmienené reflexy, treba zistiť, v čom spočíva toto složité aktívne prispôsobovanie sa ľudského organizmu k premenlivým podmienkam vonkajšieho prostredia.

⁵⁰ K. Marx—B. Engels, *O umění a literatuře*, Praha 1951, 99.

⁵¹ Tamže, 120—121.

Ekonomické a spoločenské zákony neprestávajú pôsobiť ani v socializme, a ako nemožno tieto rušiť alebo odstrániť nejakým nariadením, práve tak aj proces formovania ľudí, vznikania „ľudského človeka“ má svoje zákonitosti nielen spoločenské, ale aj fyziologicko-psychické. Ne-
 sporne je to veľmi složitý a *po každej stránke* málo prebádaný proces. No popri všetkom tomto tvrdíme, že *socializmus vytvára také objektívne priaznivé podmienky (pracovné, bytové, stravovacie, zdravotné, kultúrne), že ich nevyhnutný súlad s vnútornými podmienkami (uspokojenie z práce, radosť zo života, optimizmus) vedie k formovaniu kvalitatívne odlišného typu ľudskosti v dejinách.* Takíto ľudia vyrastajú už aj u nás a ešte viac v Sovietskom sväze. Sovietski stachanovci, naši novátori, zlepšovateľia, úderníci, hrdinovia práce — to sú nositelia novej, socialistickej ľudskosti. Ich život, ich práca sú dôkazom toho, že neexistuje nijaká „nemeniteľná“ ľudská prirodzenosť, že *ľudské vlastnosti, aj tie „vrodené“, nie sú mechanickou výslednicou biologickej dedičnosti, ale že veľmi tesne súvisia s materiálnymi podmienkami života, so spôsobom výroby.* Rozličnosť vrodenej nadanosti u jednotlivcov je nie natoľko príčina ako dôsledok deľby práce — konštatoval Marx. Právom možno predpokladať, že mnohé nedostatky ľudskej povahy, prejavujúce sa najmä v kapitalizme, ale ešte aj u nás, ako organické chyby, defekty, abnormality a pod. nie sú *v podstate a len* dôsledkom „nezmeniteľnej prirodzenosti“ človeka, ale vznikali, množili a prehlbovali sa historicky v podmienkach vykorisťovateľských spoločensko-hospodárskych formácií a môžu byť odstránené — a aj sa odstraňujú — v podstatne zmenených pomeroch. *Kvalitatívne odlišné materiálne a spoločenské pomery v socialistickej spoločnosti budú mať, aj majú podstatne iný vplyv na utváranie ľudskej osobnosti.* Nová kvalita vzťahu medzi socialistickým prostredím a jednotlivcom prejavuje sa v celkovom a harmonickom vzraste vlastností jednotlivcov vo vyspelom kolektíve. Z novej, socialistickej hospodárskej základne, z nových vlastníckych a spoločenských vzťahov, v hĺbke týchto premien života rodí sa aj nový, socialistický človek, „ľudský človek“, vzniká nová, socialistická ľudskosť.

Takáto je materiálna a spoločenská základňa novej, socialistickej ľudskosti, v ktorej človek, doteraz sám seba „odcudzený“, nachádza seba. Nová ľudskosť sa nemohla dosiaľ uskutočniť v dejinách, neexistovali pre to nijaké objektívne predpoklady: „ideál človeka“ existoval napr. u starých Grékov a Rimanov natoľko, nakoľko im to „dovoľovali existujúce výrobné sily“ — no boli to iba nereálne sny, vídiны, pričom pokro-

kovosť týchto myšlienok nepopierame. V antickom humanizme bola už obsiahnutá jedna podstatná — v tých podmienkach, pravda, neuskutočniteľná — črta: filozofické úsilie o rozvoj prirodzených schopností človeka. Feudalizmus po tejto stránke charakterizovalo opačné úsilie: kľčovite potlačiť všetky možnosti rozvoja ľudskosti. Až v dôsledku rozvoja výroby sa v XIV. a XV. stor. výraznejšie prejavujú humanistické snahy vzdelancov, ktoré vznikly ako nesmelá duchovná revolta proti strnulosti a neživotnosti stredoveku. Hnutie vzdelancov, píšucich mŕtvym jazykom, latinou, nemohlo preniknúť hlbšie a širšie, lebo nemalo širokú demokratickú základňu, nedoceňovalo ľudový jazyk a kultúru. Humanisti, čerpajúc z dedičstva gréckej a rímskej kultúry, chceli predovšetkým oslobodiť človeka od cirkevného dogmatizmu, od pút, ktoré znemožňovali rozvoj prirodzených schopností a práv človeka. Rozširovali záujem o veci nové, svetské, nielen duchovné, božské: hlásali lásku k prírode, nezatracovali telesnú lásku a rozkoše, v popredí ich záujmu bol človek — abstraktne a sociálne úzko chápaná individualita. Humanizmus neskôr po mnohých stránkach splýval s reformáciou, nadobúdala v jednotlivých krajinách podľa ich zvláštneho hospodárskeho a politického vývinu rozmanité črty.

Humanistické myšlienky, ktorých vznik, pochopiteľne, nemožno oddeliť od celkového spoločenského vývinu a najmä od rozvoja prírodných vied, filozofie, myslenia a vôbec celej kultúrnej oblasti — snažila sa buržoázia „uskutočniť“ v XVIII. stor. Keď sa buržoázia stala vládnuťou triedou, ukázalo sa, že aj jej zápas za ľudské práva bol v podstate boj za jej triedne záujmy — za jej zrovnoprávnenie so šľachtou. Buržoázia, jej veda, filozofia a myslenie nemohly prekročiť hranice, dané stupňom rozvoja výrobných síl. Bolo jasné, že *v triednej spoločnosti náplň humanity môže byť iba triedna* a že skutočné podmienky oslobodenia človeka a konkrétnej ľudskosti vzniknú až vybudovaním beztriednej spoločnosti. Sloboda osobnosti pre buržoáziu bola v podstate slobodou vykorisťovania. Buržoázny humanizmus, nech bola jeho zdrojom ľudská „prirodzenosť“ alebo náboženská viera (kresťanstvo) a nech nadobúdala akékoľvek podoby — bol humanizmus abstraktný, formálny, nekotviaci pevne v materiálnych podmienkach. Humanitný ideál sa menil a formoval podľa toho, aký obsah mu dávala príslušná trieda. Ak mal sociálne korene, boly to triedne záujmy buržoázie a s ňou spriaznených skupín intelektuálov. Iba na tejto triednej základni a s idealisticko-metafyzických pozícií bolo možné dokazovať, že materializmus vylučuje humanitu, že „hmo-

társtvo“ („hmotárstvo“ sa filisterom rovná materializmu) je nesmieriteľné s „mravným ideálom“. Preto vytvárali ideál „Človeka“ vôbec, deklamovali o „absolútnej ľudskosti“, nepodmienenej materiálne hospodárskymi a spoločenskými pomermi. Fikcia „večného ľudstva“ sa ozýva v dielach buržoázných mysliteľov Ortegu y Gasset, Huizingu, Santayanu, Röpkeho, Deweya, Russela, Hockinga, aj filozofujúceho politika J. F. Dullesa a i. V takomto chápaní ľudskosti spočíva aj podstata masarykovského „humanitného ideálu“. Jeho nositeľom je človek-meštiak, orientovaný do „vnútra“, „mravne“ a nábožensky, zúžený vo svojej „ľudskosti“ na protiklad výšpekulovanej teórie a brutálnej praxe. Praktické ukážky tohto „humanitného ideálu“ sme videli v masarykovskej demokratickej republike.

V čom spočíva táto ohraničenosť buržoázneho humanizmu? V tom, že jeho sociálnymi koreňmi sú vykorisťovanie, útlak, súkromné vlastníctvo. To je základ neľudskosti, „odcudzenia človeka“, o čom som už hovoril. Príčina krízy „demokratického“ humanizmu, o čom píšu aj niektoré jasnejšie hlavy buržoázných filozofov, spočíva v základnom rozpore kapitalizmu, v protiklade medzi spoločenským charakterom práce a súkromnou formou privlastňovania a nie v tom, že človek sa uzavrel do seba, do svojej osamelosti, že sa odcudzil spoločnosti. Ak ide o nejaké odcudzenie, o útek zo života, tak to súvisí s neľudskými pomermi kapitalistickej spoločnosti. Niektorí z buržoázných mysliteľov, napr. Huizinga, aj vítajú takéto odcudzenie spoločnosti, lebo človek ako jednotlivec je vraj dobrý, mravný, slušný, statočný, kým ako člen kolektívu je zlý, nemravný, ukrutný, zbabelý atď. Nijaké sofistické vykrúcačky, „argumenty“, pohybujúce sa v oblasti „nadreality“, v mystike, v tmárstve povier, frázy o „civilitas humana“, o „plebejstve európskeho ducha“, ktorý ohrozuje „kresťanskú kultúru“ atď., atď., nemôžu zakryť podstatu vecí: kapitalizmu a jeho prisluhovačom nejde o humanitu, o slobodu, o demokraciu, o kultúru atď., ale ide o „zabezpečenie maximálneho kapitalistického zisku vykorisťovaním, zbedačovaním a ožobračovaním väčšiny obyvateľstva danej krajiny.“⁵² Nech filozofujúci politik J. F. Dulles vykladá koľko chce o tom, že ľudstvo má zasvätiť svoj život láske a bohu, že ide o uskutočnenie božského plánu na zemi, že sloboda a ľudskosť nespočíva v hmotnom blahobyte, ale v duchovnom a mravnom obrodení — to všetko zneje veľmi nepresvedčivo a cynicky, keď s touto teóriou o „živote

⁵² J. Stalin, *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, Bratislava 1952, 35.

v láske a bohu“ porovnáme ľudskú a nekresťanskú prax vraždenia žien, detí a starcov na Kórei, spupné vyhrážanie amerických imperialistických supermanov atómovými a vodíkovými bombami. Skutočnú tvár imperialistickej a kresťanskej kultúry, ktorú tak svorne obhajujú americkí reakční politici, vojaci, vedci, filozofi, umelci, biskupi atď., omnoho reálnejšie ako filozofujúci politik J. F. Dulles, odhalil americký historik James Truslow Adams. Napísal: „Tým, že z triedy businessmanov robí jedinou vládnu triedu Ameriky, náš štát robí zvláštny pokus — kladie svoju civilizáciu na zásadách obchodu a podnikania. Ostatné triedy, ovládané businessmanmi, rýchle prispôsobujú svoju životnú filozofiu týmto zásadám. Možno však vybudovať veľkú civilizáciu alebo ju udržať na filozofických základoch zmenárne a účtovníckej kancelárie; ktorej jediným podkladom je súkromný zisk?“⁵³

Proti buržoáznemu humanizmu, ktorého hospodárskou základňou je súkromný zisk, stojí socialistický humanizmus, vyrastajúci z revolučnej prestavby kapitalistickej spoločnosti v spoločnosť socialistickú. Socialistický humanizmus ako „črta revolučnej ideologie a praxe proletariátu“⁵⁴ rodí sa z podmienok boja proletariátu proti vykorisťovaniu, proti buržoázii a súvisí so vznikom socialistickej ideologie. No jeho prvky v určitom smysle nachádzame už u utopických socialistov (Saint-Simon, Fourier, Owen) a u ruských revolučných demokratov (Belinskij, Gercen, Černyševskij, Dobroľubov). Socialistický humanizmus vzniká z úsilia o „zrušenie súkromného vlastníctva ako ľudského odcudzenia“, a znamená, ako napísal Marx už r. 1844 „úplný, uvedomelý a v celej bohatosti doterajšieho vývinu uskutočnený návrat človeka k sebe ako *spoločenského*, t. j. ľudského človeka; je *opravdovým* rozriešením sporu človeka s prírodou a s človekom, opravdovým rozriešením sporu medzi existenciou a podstatou, medzi predmetnením a sebastvrdením, medzi slobodou a nutnosťou, medzi individuom a druhom. Je to vyriešená záhada dejín, ktorá si je vedomá, že je týmto vyriešením.“⁵⁵

Materiálna základňa, na ktorej sa socialistický humanizmus plne roz-

⁵³ Jerome Davis, *Kapitalizmus a jeho kultura*, Praha 1952, 376. Porovnaj ďalej, ako vyzerá „život v láske a bohu“ v Spojených štátoch amerických dielo F. Lundberg, *60 rodín, ktoré vládnu Americe*, Praha 1948, 423—445. Pozri o tom aj moju knihu *Prírodné a spoločenské prostredie*, Bratislava 1951, 57—63.

⁵⁴ *Boľšaja sovětskaja enciklopedija*, sv. 13, vyd. II, Moskva 1952, 196.

⁵⁵ K. Marx, *Ekonomicko-filozofické rukopisy* v zborníku K. Marx—B. Engels, *O umění a literatuře*, Praha 1951, 107.

víja, je spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov, odstránenie vykorisťovania človeka človekom a dosiahnutie takého stupňa socialistickej výroby a techniky, na ktorom sa všetky fyzické i psychické vlastnosti človeka budú môcť plne rozvinúť. Takéto objektívne podmienky prvýkrát v dejinách vznikli Veľkou októbrovou socialistickou revolúciou r. 1917. Takto vzniká nové, vyššie ľudstvo, prejavujúce sa v jednote socialistickeho vlastníctva s proletárskym internacionalizmom.⁵⁶ Iba socialistické zriadenie zabezpečuje priaznivé objektívne podmienky pre život a prácu, pre rozvoj tvorivých síl človeka. Spoločenské vlastníctvo fabrik, závodov, baní, polí, lesov a celého bohatstva krajiny umožňuje uskutočnenie gigantických stavieb komunizmu a premenu prírody podľa potrieb ľudskej spoločnosti.

Sovietsky človek je už nositeľom tohto nového, vyššieho ľudstva; je to človek, v ktorom sa uskutočňuje „návrat k človeku ako k ľudskému človeku“, človek, ktorý sa oslobodil od vykorisťovania, od akéhokoľvek útlaku, od predsudkov rasových, národnostných, náboženských a iných. Je to človek, ktorý je plný optimizmu, radosti zo života, človek, ktorý tkvie pevne v realite so smyslom pre perspektívu. Je to človek, ktorý nepozná strach, ktorý nemilosrdne odstraňuje všetky prekážky stojace na ceste k novému ľudstvu, ktorý sa pozbavuje dedičstva „prekliateho kapitalizmu“ a neľudskej minulosti. Je to človek, ktorý svoj život buduje na vedeckých základoch nesmrteľného učenia marxizmu-leninizmu.

Socialistický humanizmus sa uskutočňuje „v komunistickej spoločnosti, v jedinej spoločnosti, kde osobitný a slobodný rozvoj indivíduí nie je frárou, kde je tento rozvoj práve podmienený spojitosťou indivíduí, spojitosťou, ktorá čiastočne spočíva v ekonomických predpokladoch, čiastočne v nevyhnutnej solidarite slobodného vývoja všetkých a napokon vo všestrannom spôsobe činného uplatnenia indivíduí na základe existujúcich výrobných síl.“⁵⁷ V socialistickej spoločnosti sa uskutočňuje tento „slobodný rozvoj indivíduí“, lebo je tu súlad osobných záujmov so záujmami celku. Dané sú v nej ekonomické predpoklady a podmienky pre rozvoj osobnosti po všetkých stránkach. Výstavba socialistickej a komunistickej spoločnosti sa deje v súlade s pôsobením základného eko-

⁵⁶ V. Kopecký, *Proti kosmopolitismu jako ideologii amerického imperialismu* v sborníku *Marxisticko-leninskou ideovostí a stranickostí proti kosmopolitismu a objektivismu ve vědě*, Brno 1952, 48.

⁵⁷ Marx—Engels, *Německá ideologie*, sborník *O umění a literatuře*, Praha 1951, 116.

nomického zákona socializmu. Noví socialistickí ľudia a nová ľudskosť vzniká tam, kde sa zabezpečuje maximálne uspokojenie „neustále rastúcich materiálnych a kultúrnych potrieb celej spoločnosti nepretržitým rastom a zdokonaľovaním socialistickej výroby na základe najvyššej techniky.“⁵⁸ Iba toto zdokonaľovanie socialistickej výroby, rozvoj techniky a vedy zabezpečuje materiálnu základňu pre všestranný rozvoj ľudských schopností, fyzických i psychických, pre rozvoj socialistickej ideológie, psychológie a morálky, pre rozvinutie nového, socialistického humanizmu. To sa prejaví vo zvýšenej miere vtedy, keď sa uskutoční prechod od ekonomiky socializmu k ekonomike komunizmu, keď sa splnia hlavné predbežné podmienky prechodu ku komunizmu, o ktorých píše s. Stalin vo svojej najnovšej práci *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*.⁵⁹ Potom sa „práca stane z ťažkého bremena potešením“ a v duchu komunistickej poučky „každý podľa svojich schopností, každému podľa jeho potrieb“ aj socialistický humanizmus dostane svoju hlbšiu náplň v komunistickej ľudskosti.

Boj za socialistický humanizmus úzko súvisí s bojom, ktorý dnes vedie celé pokrokové, mierumilovné ľudstvo na čele so Sovietskym sväzom proti svetovému imperializmu, reprezentovanému monopolistami USA. V tomto ťažkom zápase proti nepriateľom ľudskosti musí sa nenávisť vystupňovať, aby mohla zvíťaziť nová ľudskosť na celom svete. V dnešných podmienkach tento boj, ktorý rozdeľuje svet na dva tábory, vedie sa na hlavnej línii: vojna alebo mier. Pracovať a bojovať v táboře mieru, demokracie a socializmu, na čele ktorého stojí mohutný Sovietsky sväz a do ktorého patríme aj my — znamená uskutočňovať a upevňovať v sebe novú, socialistickú ľudskosť.

⁵⁸ J. Stalin, *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, Bratislava 1952, 36—37.

⁵⁹ Tamže, 58—60.

